Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

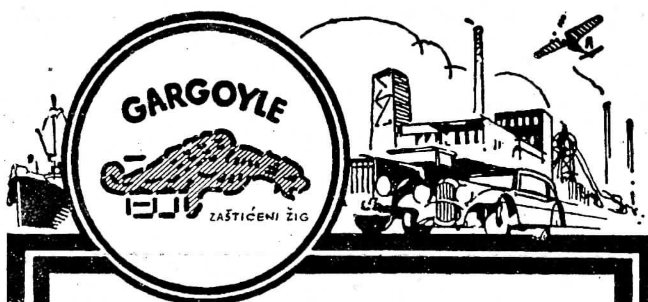

BROJ 4. TRAVANJ 1938. GOD. VI.

Izlazi mjesečno.— Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

19800

Uskrs
Dolazi proljeće...
nabavite djeci
prikladne
IGRAČKE
König
ZAGREB ILICA 20

Kupujte kod naših oglašivača!

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 4. GOD. VI. TRAVANJ 1938

Ing. Ferdo Šega:

PRED TRINAEST STOLJEĆA

(638.—1938.)

Prošlo je u nepovrat punih trinajst stoljeća od kada smo došli i od kada živimo mi Hrvati u ovoj dragoj i lijepoj našoj Hrvatskoj domovini. Rodoljubna nam dužnost nalaže da prolistamo prve stranice naše povijesti kada je počeo naš hrvatski narod ostavljati stare svoje zavičaje i seliti se u novu domovinu.

Bilo je to u ono drevno i davno doba, kada se ispisivao zadnji list i zadnja stranica nekada slavljene rimske povijesti i kada se sa zapadnim latinskim carstvom počela strašnom brzinom mrviti i padati u zaborav okrutna rimsko-latinska civilizacija i kultura, osnovana na nemilosrdnom ropstvu, a podržavana kopljem i mačem. Ova civilizacija i kultura poznavala je samo gospodara i bespravno roblje, koje je imalo pravo na život samo u toliko, koliko je koristilo i svidjalo se gospodaru njihovom.

U tim drevnim danima, na prekretnici iz staroga u srednji vijek, u vrijeme kada je bila u najvećem toku seoba novih naroda sa Iranskih visočina u Evropu, nastao je nemir i zabrujalo je kao u košnici i među slavenskim plemenima u dalekim zavislanskim krajevima i u plodnoj Volhiniji, po ravnicama oko velikih rijeka Visle, Dnjestra, Dnjepra i Buga. Pitomi i radini starohrvatski ratar i lovac stao se rastavljati i praštati od svojih tadanjih prostranih šuma i lovišta, od svoje plodne majčice zemlje Bele Hrvatske, koja mu je davala obilnog lova i dosta žitka njemu i obitelji njegovoj, kao i obilno krme domaćoj stoci njegovoj. Spremio naš horvatski ratar svoje ralo i motiku, srp i kosu, a za obranu luk i strijelicu, napeo nove strune na svojim tamburicama, napunio svoje bisage zrnom i kruhom, poveo sobom kravicu hraniteljicu dječice njegove, te ostavio za uvijek pogašena stara svoja ognjišta i krenuo u novi bijeli svijet, da si osnuje tamo daleko-daleko dolje na jugu novi dom, novi topli i sunčani hrvatski dom.

A zašto su naši pređi hrvatskoga plemena ostavljali plodnu zemlju, prostrane šume i brojno naseljena ognjišta svoja? Zašto su se odvojili od istokrvne slavenske braće Rusa i Poljaka, Ljutića i Bodrića, Lužičana i Moravaca, Čeha i Slovaka? Stari njihovi žreci-mudraci, ovi učitelji, vođe, svećenici i čuvari njihovih plemenskih tradicija, rekoše im, da su se, jer su plodno pleme previše razmnožili, dosta počivali i dosta počinuli na svojem dalekom i dugom putu i traganju za toplijim skutom majčice zemlje. Hladni sjeverni vjetrovi odgone im toplinu, a vlažne magle sakrivaju im sunce. Zato oni, kao djeca obožavanog Sunca-Svetovida, trebaju poći u zavičaj njegov, gdje božje Sunce sjajnije sije, toplije grije, gdje žito bolje rodi i gdje rujno vince zrije.

I Hrvati radosno poslušaše vođe svoje, i prije odlaska zapjevaše svoje pjesme milopojke, zaigraše milozvučne tamburice i zaplesaše svoje hrvatsko kolo, pa krenuše sa sjevera na topli jug. Nisu krenuli na taj daleki put kao kasnije divlje mongolske i turanske horde, iza kojih se pušio dim požara i ljudske krvi, nego kao sređen i uređen seljački narod, koji poput mirnoga orača ostavlja iza sebe uzoranu i zasijanu brazdu. Išli su naši pređi postojano gazeći preko riječnih pličina i gorskih visova, uspeli se na visoke Tatre, spustili se u Panonsku nizinu, počeli odabirati prisojna mjesta u ravnicama i obroncima visokih alpinskih izdanaka. Kročili dalje po plodnim nizinama, šumovitim brežuljcima, strmijim grebenima. Za grebenom jednim zagledaše ubave gorske obronke, a ispod njih ugledaše srebropjenu rijeku. Bilo im je to najljepše mjesto na cijelom dosadanjem putu njihovom. Ovdje ostadoše mnogi. Ovdje na brežuljku ispod krasne gore, koju nazvaše Medvednica a najviši vrh Bliznica, imenima na uspomenu donesenim iz daleke pradomovine, ovdje sagradiše si na tom dalekom putu prvi čvrsti dom svoj. Ovaj dom za grebenom nazvaše ZAGREB. I tako si ti divni naš rodni Zagreb-grade utemeljen. Utemeljen po tvojim prvim, najboljim i najhrvatskijim sinovima slavnog roda tvojega. Sagrađen ne po robovima, kao Rim, Bizant...., nego po tvojim slobodnim građanima, koji ugradiše u tvoje temelje i u tvoje utvrde pravu i čistu dušu roda tvoga i za to si ti, najljepši grade, postao i ostao glava, srce i duša sveg roda hrvatskoga.

Zagreb-grade, naša glavo
Zagreb-grade, štite naš,
Zagreb-grade, naša slavo,
Kao sunce ti nam sjaš! (Šenoa 1872)

Ali samo jedan dio hrvatskih plemena ostade u tim stranama, da ovdje savije gnijezdo sebi i svojima, dok drugi veliki dio krene još dalje, još južnije. Vidoviti žreci-mudraci rekoše im, da ih tamo dalje čeka još toplije i još sjajnije Sunce. I neumorni putnici zakoračiše na kameni krš, preko-

račiše velegorje, koje nazvaše Velebit i ugledaše još nikad viđeni sjaj, bistre i blistave beskrajne vode modroga Jadrana. I pred tolikom divotom i božjim čudom zastao im je dah u grudima, raskrilile im se ruke i digle k nebesima u nijemoj molitvi zahvalnici Suncu-Svetovidu, koji ih je, eto, primio k sebi i nadario ih svojim zlatnim tracima obasjane šumovite gore, blistavo beskrajno sinje more, žitorodne krajeve i vinorodne bregove, da tu na toj svetoj zemlji podignu domove svoje i osnuju nove zavičaje, trajnu domovinu, za sve vijekove lijepu našu Hrvatsku domovinu.

Dolazak Hrvata g. 638. Slikao Osječan J. F. Mücke g. 1861.

Davno je to bilo, još u prvoj polovini sedmoga vijeka, tamo godine 638., dakle ravno pred punih trinajst stotina godina. Prema tomu je upravo ova godina 1938. jubilarna godina seobe našeg naroda u ovu današnju prelijepu postojbinu Hrvatsku. Zato je sveta dužnost naša, da se toj najvećoj dogodovštini u povijesti hrvatskog naroda, posveti sve naše sjećanje, svi naši osjećaji, srce i duša naša. Malo ima naroda u Evropi, koji bi se mogli podičiti tolikim i tako slavnim tradicijama, a još ih ima manje, koji bi se mogli pohvaliti, da su na ovakav čovječanski način, bez krvi i bez drugih zala, a nikada na štetu drugih, udarili temelje svojem pravom narodnom i državnom životu.

Dođoše naši predi u ovu novu domovinu, predvođeni Suncem, kao ona tri sveta Kralja-mudraca, što pođoše koljevci Isukrstovoj, predvođeni Zvijezdom vodilicom, noseći darove Sinu Božjem. I kaošto oni nađoše obećanog Spasitelja, tako i naši predi nađoše traženu sunčanu postojbinu, darivajući je zlatom svoje bratske sloge, svoje velike ljubavi i svoje ustrajne marljivosti. Dođoše predvođeni svojim plemenskim poglavicama-vodičima, sa petero junačke braće: Kluk, Lubel, Kosinec, Muhol i Horvat, te dvije sestrice Tuga i Buga. I spustiše se oko i južno od Mure, Drave i Dunava, pa naseliše prostrane pokrajine od tih rijeka do Jadranskoga mora, između rijeke Raše u Istri i Bojane duboko na jugu. Slavonija sa Srijemom, Hrvatska među Savom i Dravom, Međimurje i Prekomurje, Istra, Dalmacija i otoci, Hercegovina kršna i Bosna ponosna: sedam su naših hrvatskih pokrajina prema sedam naših prvih petero braće knezova i dvije sestrice knjeginjice. Simbolizam toga sretnoga broja dolazi ovdje do punog izražaja, pa nesumnjivo vjerujemo, da legenda o petero braće i dvjema sestricama sadržava u sebi potpunu povjesnu istinu. Udomljeni hrvatski narod u prelijepoj novoj domovini počeo se organizirati gospodarski, prosvjetno, društveno i državno. Nikoše naselja i sela, podigoše tvrđave i gradove, župe, županije, kneževine i banovine. Dođoše učenici svete braće Ćirila i Metoda, koji propovijedaše i naučaše narod vjeru Kristovu, koju su Hrvati odmah prihvatili bez otpora i jednodušno. Kršćanski propovjednici, koji pokrstiše Hrvate ostavili su im živu narodnu riječ kod svetog bogoslužja, tako lijepoga i uzvišenoga i tako sličnoga žrtvama božanstva: i Svetovida i Peruna i Lade i Vesne. Jedino što je tamo stari svećenik-žrec palio u čast i slavu božanstva rukovjet pšenice-bjelice, a u novom je bogoslužju svećenik Božji i službenik narodni prinosio kao žrtvu živi hljeb i pravu krv Onoga, o kojem je još stari žrec čuo i slušao u pradomovini, da je bio pribit na sramotni križ, jer je svim narodima govorio i propovjedao o slobodi, bratstvu i jednakosti, o istini i pravdi za svakoga, o ljubavi prema bližnjemu, od koje ljubavi nije isključen niti neprijatelj. Doseljeni se Hrvat nije htio odreći svoje narodne riječi i jezika svojega, jer je znao da bi se time odrekao sebe i prošlosti svoje, kao i krvne rodbinske veze s ostalim slavenskim narodima. Za to je vodio neprestanu borbu i s Latinima i s Francima i s Mađarima, pa je — makar i u skromnom obliku — sačuvao svoju narodnu riječ i svoje staro pravo u crkvi sve do današnjih dana. A sa narodnom riječi sačuvao je i drevnu svoju šegu, svoje običaje i slikovitu narodnu nošnju, narodno vezivo, narodno tkivo, toliko skladno u bojama i umjetnički dotjerano, da su svi naši krajevi prava riznica neprocjenjive vrijednosti toga narodnoga blaga, kojem se svi stranci iskreno dive i o kojem s ushitom pišu u svojim uspomenama na našu domovinu i na naš narod, podsjećajući na sličnost naših narodnih motiva sa starim egipatskim faraonskim vezivima, koje smo vidjeli u obilju

pohranjene u velebnim rimsko-vatikanskim muzejima. Ne znaš, da li je ljepša nošnja naših Zagoraca, Prigoraca i Podgoraca ili Posavaca, Moslavaca i Bunjevca ili ponosnih Slavonaca, kršnih Hercegovaca i skladnih Dalmatinaca. A tek njihovih stasitih žena i milovidnih kćeri, koje nose na sebi obilježje svaka svojega kraja, a sve zajedno u grlu milozvučnu našu narodnu pjesmu, u srcu, mislima i duši divnu sliku cjelokupnoga našega hrvatskoga zavičaja!

Društveni i državni život razvijao se na osnovi zadrugarstva, bez ropstva i feudalnoga kmetstva, koje se tek poslije razvilo pod utjecajem tuđinaca i tuđinskih velikaša, kad su došli u naše krajeve i tu se osilili. Stare hrvatske zadruge bile su topla ognjišta na kojem su se grijala srca kucajući za pravo bratstvo, pravu slobodu i pravu jednakost, za mudrost, snagu i ljepotu. Zadruge u selima sačinjavale su plemensku župu, a zanatske obrtničke zadruge u gradovima vezale su se u velike cehovske zadruge, sve s jednakim pravima i jednakim dužnostima, a svima tima je prednjačio i bio uzor naš preslavni, predragi, prelijepi rodni naš Zagreb-grad na ubavim Gričkim Goricama i ponosnom Kaptolu. Ovakav društveni i državni život bio je u ono feudalno doba najizrazitiji oblik demokracije, koja je kod drugih »kulturnijih« i »prosvjetljenijih« naroda počela dolaziti do izražaja tek istom nakon krvave Velike Revolucije, dakle tek pred nekih 150 godina. Ali za očuvanje te i takove slobode i jednakosti morali su miroljubivi Hrvati doprinašati najveće i najstrašnije krvne žrtve. Prošlo je u nepovrat punih trinajst vijekova, s malo radosti i malo zadovoljstva, a s puno i prepuno muka, stradanja i teških tragedija, kakovih je doživio malo koji narod u ovoj našoj nemirnoj Evropi.

Pitamo se, dragi Zagrepčani i Hrvati, a zašto nam je bila sudba u toj dugoj našoj povijesti do sada tako nesklona i tako kruta? Samo je jedan odgovor tomu: imamo prelijepu i svim prirodnim bogatstvom obdarenu premilu našu Hrvatsku domovinu, na kojoj nam svi zaviđaju, koje ljepote žele svi uživati, koje bogatstvo svi žele iscrpsti i opljačkati i koju nam domovinu kroz duge vijekove žele preoteti:

Tvoj biser krasni tuđi su gusari
Pooteli, a ti si tako mirno
Po teku vjekov putovala starih,
Domovino! za nikog neopasna!
Na nj kletva padni, tko je u te dirno!

(Zahar 1879.)

Prolistajmo sada u toj jubilarnoj godini, dragi Zagrepčani, najkrvavije stranice hrvatske povijesti, dozovimo si u pamet stradanja i tragedije mukotrpnoga našega naroda.

(Iz povijesti Hrvatske I. od Dr. R. Horvata, 1924):

Za banovanja junačkoga bana Ljudevita Posavskoga g. 918. bez razloga navali velika vojska f r a n a č k o g a kralja i r i m s k o g a cara Ljudevita Pobožnoga, sina Karla Velikoga na Hrvatsku da ju podvrgne, paleći i robeći sve što joj je pod ruku došlo. Okrutni Franci, vojnici toga Pobožnoga kralja, iz puke su obijesti u svom krvološtvu otimali sa materinih prsiju sitnu hrvatsku dječicu, te ju bacali psima za hranu, kako je to povjesno ustanovio Bizantinski car Konstantin Porfirogenet.

Godine 1097. navali pohlepni i željan vlasti m a đ a r s k i kralj Koloman na slobodnu Hrvatsku. Kod Gvozda dođe do krvavoga boja između Kolomanove vojske, potpomagane po hrvatskim izdajicama i posljednjeg hrvatskoga narodnoga kralja Petra Svačića. Radi hrvatske nesloge budu Hrvati poraženi, a plemeniti i junački kralj Petar pogibe u boju, davši svoju kraljevsku krv i svoj život za hrvatsku domovinu. Pet godina kasnije šalje Koloman svoje glasnike Hrvatom s porukom, da je spreman u miru se nagoditi. Predstavnici 12 hrvatskih plemena, nasjedoše Mađarima, vjerujući u svojem bezazlenom hrvatskom poštenju, da će se Mađari držati ugovorenih uvjeta. Kroz osamstotina godina iskušavali su Hrvati to mađarsko »bratstvo«, hegemoniju, poniženja, pljačke i uvrijede, okrutnosti i zlobe, kao posljedice nepromišljene nagodbe i svojevoljne podložnosti. Ali čini se ni to osamstogodišnje iskustvo i skupa škola nije naučila Hrvate u obrani svoje nikada i ničim nadoknađene slobode i samostalnosti.

God. 1242 provale divlje horde M o n g o l a Batu-kana u Hrvatsku, koju cijelu popališe, a žiteljstvo seosko i gradsko više od polovicu poklaše i poubijaše. Povjesno je utvrđeno, da je jedna horda takovih Mongola sjekla glave hrvatskim zarobljenicima, dok su drugi palili krijesove i plesali od veselja, uživajući u smrtnoj muci jadnih kršćana Hrvata.

Tada bude i Zagreb do temelja popaljen, građanstvo većinom poubijano, lijepa stolna crkva do temelja razrušena.

Najviše i najjače stradaše Hrvati kroz nekoliko stoljeća od provale O s m a n l i j a - T u r a k a u Hrvatsku. Godine 1459. provale u Bosnu, te ondje palili kuće, sjekli voće i vinograde, hvatali stoku i odvađali ljude u ropstvo. Godine 1464. pade Bosna posve pod tursku vlast. Hrvatskom bosanskom kralju Stjepanu Tomaševiću odrubiše glavu, a preko 100.000 zarobljenika odvedoše u Tursku. Godine 1493. Turci pobiše Hrvate na Krbavskom polju. To bijaše »prvo rasulo kraljevstva hrvatskoga«, jer je ovdje izginuo cvijet hrvatskoga plemstva t. j. do 10.000 članova onih 12 hrvatskih plemena, koji bijahu nosioci hrvatske državnosti. U toj bitci padoše u ropstvo: hrvatski ban Derenčin, jajački ban Juraj Vlatković, krbavski knez Karlo Gušić i knez Nikola Frankopan. Turci su sa zarobljenicima postupali najnemilosrdnije i najokrutnije. Ban Derenčin morade biti prisutan, kada su Turci njegovom sinu odrubili glavu, ovu su glavu

Turci stavljali na stol, kadgod bi banu donijeli objed ili večeru. Nikada u cijeloj povijesti nije zadesio Hrvate teži poraz nego ovaj na Krbavskom polju. Početkom XVI. vijeka provaljivali su Turci redovito u Hrvatsku i odavle odvlačili u ropstvo na tisuće i tisuće bijednoga hrvatskoga naroda.

U bitci na Muhačkom polju 29. kolovoza 1526. pogibe preko 6000 Hrvata. Ovdje je zaglavio i sam kralj Ljudevit II. utopivši se na bijegu u jednoj močvari. God. 1527. osvajaju Turci Liku i Krbavu, a slijedeće godine hrvatske tvrđe na rijeci Vrbasu. U tim bojevima pogibe na tisuće Hrvata. Kada se g. 1532. silni sultan Sulejman II. vraćao kroz Hrvatsku iz Kiseka, kojega je branio silni hrvatski junak Jurišić, odveo je putem u tursko ropstvo preko 50.000 naroda.

God. 1536. osvojili su Turci Požešku kotlinu i Slavonsku Posavinu, odavle su odveli u ropstvo 60.000 Hrvata. God. 1556. zauzeli su Turci Kostajnicu, a iz Banovine (između rijeke Une i Kupe), koja je još tada bila posve hrvatska, odveli su u roblje 46.000 ljudi. God. 1566. pogibe pred Sigetom junački ban Nikola Šubić Zrinski!

U ono feudalno vrijeme strašno su trpili kmetovi seljaci od svoje pokvarene gospode. Nastade god. 1573. seljačka buna. Slabo oboružani seljaci podlegnu, u boju pogibe preko 5.000 seljaka, a isto toliko ih gospoda povješaše po drveću uz cestu. Najgore prođe seljački vođa Matija Gubec. Njega su u Zagrebu na Markovom trgu usmrtili nakon groznih muka. Na glavu mu staviše užarenu željeznu krunu, pošto ga oklevetaše, da se htio proglasiti »seljačkim kraljem«. Eto, što nisu dospjeli Turci poubijati, to su učinila domaća feudalna gospoda.

Strašna je bila provala Ferhad-paše u krajeve oko Kupe i Korane, gdje su od god. 1575. do 1579. popalili i uništili brojna hrvatska sela, a u ropstvo odveli mnogo i mnogo tisuća Hrvata. God. 1592. propade i Turopolje, odakle je Hasan-paša odveo u ropstvo 35.000 ljudi.

Preslavni naš Zagreb nije stradao od Turaka, bio je opsjedan, ali nigdar svojen. Junački purgeri Griča i Kaptola znali su uvijek odbiti neprijatelja. Nikad nad Zagrebom nije lepršala turska zastava — konjski rep. Zagreb je više stradao od elementarnih nepogoda. Veliki požari bili su u Zagrebu g. 1645., 1674. i g. 1706., kada je izgorio gotovo cijeli grad.

Jedna od velikih tragedija zadesila je Hrvatsku, kada su Habsburški krvnici dali na 30. travnja 1671. u Bečkom Novom Mjestu grabežno umoriti Petra Zrinskoga i Krstu Frankopana. God. 1674. poludila je i od tuge umrla udovica Petrova slavna banica Katarina Zrinska u tamnici na Schlossbergu u Grazu. God. 1703. umre sin Petra Zrinskoga Ivan Antun u Schlossbergu. Tako nestade dviju hrvatskih porodica, čija se imena sa slavom i ponosom spominju kroz više vijekova na svakoj stranici hrvatske povijesti.

Evo, dragi Zagrepčani, prolistali smo najtužnije stranice hrvatske povijesti, ne ćemo dalje, jer bi se sigurno još i više od toga rastužila naša duša, koja nam je i onako ranjena i puna žalosti, a suze nam naviru na oči radi strašnih stradanja našeg plemenitog i dobrog naroda. Kada sve to razmislimo, uvjereni smo, dragi Zagrepčani, da je upravo Božje čudo, da nam je nakon tih svih minulih tragedija sve do kraja velikoga rata i toliko ostalo od domovine i od roda našega.

I zato sada u toj velikoj i znamenitoj jubilarnoj godini složimo se svi u jednoj želji i jednoj molitvi:

Prošlo je u nepovrat trinajst vijekova. Daj nam pravedni Bože da nam sada nakon toga kobnog broja XIII ipak jednom sine očekivano Sunce u slobodi, bratstvu i jednakosti, ono Sunce koje je kazalo put i dovelo naš narod u ovu prelijepu za uvijek n a š u zemlju — Hrvatsku domovinu!

Pridružimo se i mi, dragi Zagrepčani, po Ivanu Kukuljeviću g. 1848. ispjevanoj »Molitvi hrvatskoga rodoljuba«:

Bože! koji si doveo rod Hrvata
Na jug topli sa hladnih Karpata,
Gdje no staše H r v a t s k a V e l i k a,
Daj, da rodu svane stara dika.

Vodeći ih preko sedam rijeka
Po sedmeroj braći sedmog vijeka,
Dao si zemlje Hrvatom prostrane
Od Dunava, Mure do Bojane:

Daj, da budu s nova ovi kraji
Od hrvatske vlasti zavičaji,
D a j, d a H r v a t v r a g e s v e s a t a r e
Kaošto je satro Gote i Avare.

— — — — — — — — — — —

Daj, o Bože, bratskoj da u slozi
Roda sreću ništa već ne zgrozi,
Ti rod ravnaj, ti ga napred vodi,
K veličini, k prosvjeti, k slobodi!

† Nikola pl. Faller

Kada smo prije nepunih godinu dana slavili 75-godišnjicu rođenja »tateka Mikule« nitko od nas nije u onome času sigurno pomišljao na kobnu sudbinu koja je podgrizala još uvijek svježe stablo njegova života. Ta bio je tako vedar, čil, svjež i raspoložen!

I njegov vedar duh poletio je tada u prošle dane Hrvatske Thalije i on nam je pričao razne nezaboravne zgode iz svoga umjetničkog života . .

A danas? . . . Danas ga nema među nama . . . Zamuknuo je njegov simpatični glas, umirila se zauvijek njegova desnica ruka, koja je znala biti čarobnim vođom tolikim i tolikim slavnim velikanima glazbenog umjeća. Govoriti danas o veličini Nikole pl. Fallera nije potrebno, jer ime njegovo zapisano je u srcima i dušama tisuća i tisuća Hrvata diljem naše lijepe domovine. Nije doista bez razloga pokojni A. G. Matoš o 25-god. umjetničkog rada napisao: »Majka je Nikole Fallera bila jedna Oršić i dala u njemu Hrvatskoj grofovski dar« . . .

Da doista genije pjesnik imao je pravo!

Ime Nikole pl. Fallera bit će trajno zlatnim slovima upisano u kulturnoj povijesti Hrvatskog naroda. A naš hrvatski bijeli Zagreb duguje pokojnom maestru Falleru naročitu hvalu, jer je sve svoje bogodane velike umjetničke sposobnosti dao baš najviše gradu Zagrebu, koji mu je bio dragom domajom i gdje će njegovi zemni ostaci do vijeka počivati u toploj hrvatskoj grudi.

Neka je vječna hvala i spomen »tateku Mikuli«! . . .

Ivan Ulčnik: (Svršetak)

ZAGREBAČKI PODNAČELNIK PAVAO HATZ

Dragutin pl. Cekuš prestaje biti gradskim načelnikom. — Hatz vodi gradsku upravu. — »Društvena zgrada«. — Hatzova smrt. — Ženska preparandija u Hatzovoj kući. — Hatzu na spomen.

Nakon što je prikazan rad Pavla Hatza na polju zagrebačkog vatrogastva nastavit ćemo opis daljnjeg Hatzovog javnog djelovanja.

Godine 1871 potakne Stjepan pl. Pogledić, župnik Sv. Marka, preuređenje župne crkve. Ovo pitanje povlačilo se je već od 1863, ali radi pomanjkanja novca u gradskoj i župnoj blagajni, uvijek se odgađalo. Da se obnovi crkve ipak jednom pristupi, bude na Pogledićev predlog izabran odbor zagrebačkh uglednih građana, koji su poduzeli sabiranje dobrovoljnih doprinosa za obnovu župne crkve. Odbor djelovao je pod imenom »Odbor za obnovu župne crkve Sv. Marka u Zagrebu«. U taj odbor pristupio je naravno i gradski podnačelnik Pavao Hatz. Pretsjednikom odbora bio je župnik Pogledić a zapisničar gradski senator Đuro Deželić. Na odborskoj sjednici 23 siječnja 1871 zaključeno je od Gradskog poglavarstva zatražiti dozvolu da se na području grada Zagreba mogu sakupljati doprinosi. Dozvola je podijeljena riješenjem Gradskog poglavarstva od 22 siječnja 1871. (Grad. arhiv br. 519 — 1871.)

Spomenuli smo u prošlom broju, da je Hatzovim predšasnikom na gradskoj upravi bio gradski načelnik Dragutin pl. Cekuš, prisjednik Banskog stola. Zemaljska vlada riješenjem od veljače 1872 broj 157—Prs, određuje da Cekuš ima nastupiti svoje sudačko mjesto. Vladina odredba pročitana je na sjednici gradskog zastupstva 22 veljače 1872. Načelnik Cekuš pozivlje gradsko zastupstvo da raspravi pitanje popunjenja načelničkog mjesta i o tom stvori zaključak. (Grad. arhiv br. 12-Prs-1872).

U podužoj raspravi stavljali su se razni prijedlozi. Gradski zastupnik Hondl predlaže, da se s razloga, što će zastupstvo kratko vrijeme zasjedati, a obzirom na skore izbore, zamoli zemaljska vlada, da načelnikom i nadalje ostane Cekuš. U koliko to ne bi bilo moguće, da se za načelnika imenuje vladin tajnik i naslovni savjetnik Mirko Kršnjavi. Zastupnik Vrabčević želi, da se bira novi načelnik, ne pristaje na provizorij. »Obzor« od 24 veljače 1872 primjećuje da izgleda, da bi Vrabčević sam htio biti načelnikom. Nadalje priopćuje da su se prigodom načelničke rasprave načelnik Cekuš i zastupnik Makovec »počastili« oštrim riječima.

Zastupnici Mihalić i grof Kulmer, predlažu da se načelnički poslovi povjere podnačelniku Pavlu Hatzu. Nutarnje magistratske poslove neka

vodi senator Đuro Deželić. Dr Miličić predlaže za načelnika senatora Deželića. Načelnik Cekuš misli, da bi po postojećem redu imao unutarnje poslove voditi gradski sudac Tompa. U koliko bi sudac bio zapriječen neka poslove vodi gradski kapetan (šef redarstva) Plušćec. Ovo zagovara i zastupnik Cerovac. Načelnik Cekuš saopćuje, da o mišljenju Gradskog zastupstva mora izvjestiti Zemaljsku vladu. Nakon par dana da će sazvati sjednicu Gradskog zastupstva, da konačno riješi pitanje načelnika.

Dragutin pl. Cekuš, gradski načelnik od mjeseca listopada 1869 do konca veljače 1872.

Gradski zastupnici Božurić, Cerovac i Makovec predlažu da se odmah stvori zaključak, jer je prevladavalo mišljenje da je najbolje da načelničke poslove do gradskih izbora vodi podnačelnik Pavao Hatz. Zastupnik Dr. Miličić primjećuje, da daljnjeg zaključka ne treba, jer se vidi da su svi za Hatza i odmah stavlja na Hatza upit, kako će načelničke poslove voditi, našto je Hatz izjavio da će ovaj teret t. j. vođenje poslova preuzeti besplatno i poslove voditi sa činovnicima kako bude mogao. Bude li vidio da treba druge odredbe, da će to zastupstvu prijaviti. Ovu izjavu je zastupstvo prihvatilo sa »Živio!« (Izjava podnačelnika Hatza navedena je prama izvornom zapisniku sjednice Gradskog zastupstva od 22 veljače 1872. Zapisnik potpisali su: načelnik Cekuš, gradski zastupnici Jandrić i Hondl, te zapisničar veliki bilježnik August Šenoa.)

Iz usmene predaje znademo da je Hatz gradsko zastupstvo jedino zamolio da bi gradska blagajna platila fijaker koji će ga dnevno iz stana na Jelačićevom trgu voziti na dužnost u gradsku vijećnicu na Gornji Grad i natrag kući. Ovaj je trošak naravno odobren. Hatz bio je vrlo debeo, a izim toga i astmatičan, te je vrlo teško išao uz brijeg. U knjizi gradskog računovodstva za 1872 zabilježeno je, da je Hatzu bio doznačen podvozni paušal od mjesečnih 60 for. U god. 1872 primio je u ime fijakerine ukupno 480 for. (Doznaka od 26 travnja 1872 br. 2454). Za godinu 1873 nije primao nikakove fijakerovine. Bio je već teško bolestan, pa je iz kuće rijetko izlazio.

Iz ovog prikaza vidimo, da Pavao Hatz nije bio nikada ni izabran niti imenovan za načelnika, već da je kao podnačelnik vodio načelničke poslove.

U maloj dvorani Gradske vijećnice u Matoševoj ulici, među slikama gradskih načelnika nalazi se slika podnačelnika Pavla Hatza. Naprotiv nema slike doduše po kralju imenovanog grad. načelnika Dragutina Cekuša, koji je načelničku službu vršio od mjeseca listopada 1869 do konca veljače 1872.

U otpisu bana bar. Raucha od 30 rujna 1869 br. 41-B, stoji da je kralj svojim riješenjem od 24 rujna 1869 mjesto gradskog načelnika privremeno povjerio Dragutinu Cekušu, uz dozvolu da mu se pridrži povratak u državnu službu. (Grad. arhiv br. 143-Prs-1869).

U kasnijim riješenjima nazivlje se Cekuša kao »namjesnog gradskog načelnika«.

Donašamo sliku grad. načelnika Dragutina pl. Cekuša, da tako bar ovime upotpunimo galeriju grad. načelnika u grad. vijećnici. Životopis tog zaslužnog muža za napredak grada Zagreba donijet ćemo posebno.

Predlažemo Gradskom poglavarstvu, da svakako dade izraditi i sliku Dragutina pl. Cekuša, čime bi se u galeriji upotpunila ona praznina koja se pokazuje za vrijeme kada je Cekuš načelnikovao. Galerija zagrebačkih načelnika svakako je sastavni dio naše gradske povijesti, pa treba da bude potpuna.

Na sjednici Gradskog zastupstva 11 travnja 1872 izvjestio je podnačelnik Hatz da u programu radnja za unaprijeđenje željezničkog i vodnog prometa u Hrvatskoj nije predviđeno uređenje rijeke Save od Rugvice do Zagreba. Ističe, da se je radi te manjkavosti odmah obratio na zamjenika banske časti Vakanovića, koji je Hatzu predložio da se Gradsko zastupstvo obrati pretstavkom na zajedničkog ministra javnih radnja grofa Tiszu, u čiju nadležnost je prometni program spadao. Hatz moli zastupstvo da u tom predmetu zaključi, što da se poduzme u pogledu regulacije Save od Zagreba do Rugvice, koja je tako potrebna radi plovnosti Save do Zagreba. Gradsko zastupstvo zaključi da se ministru javnih radnja pošalje deputa-

cija. Članovi deputacije bili su podnačelnik Hatz, te zastupnici Mirko Božurić i Franjo Šivitz. U ime putnog troška doznačeno je Hatzu 120 for., Božuriću i Šivitzu svakom po 100 for. To je zabilježeno u knjizi Gradskog računovodstva. (Grad. arhiv br. 2192—1872.) Na 12 travnja 1872 deputacija je otputovala u Budimpeštu, gdje je ministar grof Tisza primi. Po običaju sve je obećao, ali ništa nije učinio. Grad Zagreb ima već dovoljno iskustva od ministarskih obećanja. Da! Zagrepčani uvijek su upućeni na vlastitu snagu.

15 travnja 1872 bila je izvanredna sjednica Grad. zastupstva. Kako Hatza nije bilo u Zagrebu to je sjednici predsjedao gradski kapetan Plušćec. To je možda bio jedinstven slučaj od god. 1851, da gradski činovnik predsjeda sjednici gradskog zastupstva. Sjednica je hitno sazvana zato da gradsko zastupstvo stvori zaključak, da se gradska deputacija koja se tada nalazila u Budimpešti otputi i do kralja Franje Josipa te mu čestita prigodom zaruka njegove kćeri Gizele s bavarskim princom Leopoldom. O zaključku gradskog zastupstva obaviještena je deputacija u Budimpešti. 17 travnja imala je deputacija biti primljena od kralja. Istoga dana u jutro pozlilo je Hatzu, pa je u prvi čas izgledalo, kao da ga je udarila kap. Morao je u krevet leći. Naravno da se je Hatzova nesreća odmah pročula po Zagrebu. Kako je Hatz bio popularan i opće obljubljen među Zagrepčanima, to je ta vijest sa iskrenim žalenjem primljena. Sam kralj Franjo Josip dao se je preko ministra za Hrvatsku grofa Pejačevića obavijestiti o zdravstvenom stanju bolesnog Hatza. »Agramer Zeitung« od 22 travnja 1872 donaša izjavu dra. Altmana, kućnog liječnika Hatzovog, da Hatz nije udaren od kapi već da je imao jači napadaj astme. Na 19 travnja vratio se je Hatz donekle oporavljen u Zagreb.

Na sjednici Gradskog zastupstva 24 travnja 1872 pročitano je izvješće o uspjehu deputacije u Budimpešti, te je bez rasprave uzeto na znanje.

*

* *

God. 1873 nije u Zagrebu bilo veće i podesne dvorane za priređivanje zabava, plesova i koncerata. Lijepa dvorana »Narodnog Doma« u Opatičkoj ulici, bila je posvećena u znanstvene svrhe, naime za Narodni muzej i zbirku slika. Kazališna ili takozvana »redutna« dvorana (danas gradska vijećnica), bila je već premalena, a nije imala ni nusprostorija. »Narodne Novine« od 27 ožujka 1873 jadikuju da se slastičar nalazi u samoj redutnoj dvorani jer nema drugog mjesta. Nema garderobe, pa se zimski kaputi odlažu u hodniku. Zagrebačke mamice morale su u dvorani stajati, kada su kćerkama »gardirale«, jer nije bilo mjesta za stolice. Još je ostala mala dvorana Građanske streljane (velika je prigrađena tekar 1883). Sve ove dvorane bile su nedostatne, da se u njima priredi veći ples ili zabava. Glazbeni

zavod koji se je nalazio u privatnom stanu na Krvavom mostu, nije u opće imao koncertne dvorane.

Zagreb je danom postajao veći, naročito u smjeru Dolnjeg Grada. Mladež se više nije zadovoljavala da pleše kod »Paradeisla« u Jurjevskoj ulici (vidi »Zagreb« god. 1936 strana 57), ili kod »Lipe« u Nikolićevoj ulici. Premala joj je dvorana »Franc-Josefs Gartena« u Novoj Vesi kod Gorenca (sada br. 86, vidi »Zagreb« god. 1935 strana 219).

Zagrebački rodoljubi, kojih u ono doba nikada za dobru stvar nije manjkalo, odlučiše, pod vodstvom Ivana conte Burattia i Pavla Hatza, da u Zagrebu osnuju društvo za gradnju velike »Društvene Zgrade«. Sastavi se odbor u kojem su pored conte Burattia i Hatza sudjelovali i grof Miroslav Kulmer, dr. Fridrik Pongratz, Nikola Krestić , Aleksa Vancaš i drugi. Odbor izdaje proglas u kojem najavljuje da će osnovano poduzeće biti nepolitičko, a jedina mu je svrha uzgajati društvenost u pravcu kulturnom i socijalnom. »Društvena zgrada« svakako bila bi velebna, jer je za izgradnju predviđena glavnica od 300.000 for, što je za ono doba bila upravo ogromna svota. (Za tu svotu mogle su se tada kupiti sve kuće ulice Nova Ves.) Svota od 300.000 for. bila je razdijeljena na dionice po 1000 for. uz ukamačenje od 6%. Odmah na početku upisaše: Conte Buratti 20.000 for, Hrv. Eskomptna banka 10.000 for, Emanuel Prister 5000 for, Stjepan Vrabčević 1000 for, Adalbert Šauf 1000 for, Krestić 1000 for, Hatz 1000 for. »Obzor« od 2 travnja 1873 priopćuje, da je već uplaćeno 48.000 for dioničke glavnice. Ipak do izgradnje »Društvene zgrade« nije došlo, jer se potrebna glavnica nije mogla sabrati. Pretsjednik privremenog odbora conte Buratti javlja u zagrebačkim novinama oglasom od 24 svibnja 1873, da se nije javio dovoljan broj dioničara za »Društvenu zgradu«, pa usljed toga odbor istoga dana obustavlja svoj rad. (»Narodne Novine« od 30 svibnja 1873.)

Spomenuli smo, da je Hatz u Pešti u mjesecu travnju 1872 imao jak asmatički napadaj. Bolest je bivala sve jača i sprečavala ga u poslu. Konačno u mjesecu travnju 1873 nije više iz kuće izlazio.

Na 26 travnja 1873 izvješćuje Hatz namjesniku banske časti Antunu pl. Vakanoviću da je od prijeke potrebe da se u pretres uzme gradski proračun za 1873, što se ali ne može učiniti, jer je on (Hatz) bolestan, te ne može sjednicama gradskog zastupstva predsjedati. Kako sjednicama može predsjedati samo načelnik ili podnačelnik, Hatz predlaže da se predsjedanje gradskih sjednica povjeri najstarijem članu gradskog zastupstva odvjetniku Stjepanu Vrabčeviću,[20]) gradskom pravnom savjetniku. (Izvještaj sastavio je gradski senator August Šenoa. Grad. arhiv br. 27-preds.-1873).

Pretsjedništvo zemaljske vlade odpisom od 29 travnja 1873 br. 915 Prs, odgovara na Hatzovo izvješće, da Vrabčević može sjednicama predsjedati,

20) Životopis Stjepana Vrabčevića donijet ćemo u slijedećem broju.

ali tako dugo dok gradsko zastupstvo iz svoje sredine izabere člana, koji će gradskim sjednicama predsjedati.

Na sjednici Gradskog zastupstva 5 svibnja 1873 pretsjedao je Hatz po posljednji puta. Istom prilikom pozvao je Gradsko zastupstvo da iz svoje sredine izabere jednog od gradskih zastupnika, koji će umjesto njega pretsjedati sjednicama. Predlaže gradskog zastupnika Stjepana Vrabčevića. Tom predlogu pridružuje se zastupnik Ivan Dolovčak. Zastupstvo jednoglasno prihvaća predlog podnačelnika Hatza. Vrabčević izjavljuje da prihvaća dužnost predsjedatelja sjednica.

Zanimivo je pisanje »Obzora« od 5 svibnja 1873, kao glasila opozicije, o Vrabčevićevom izboru za pretsjedatelja gradskih sjednica. »Obzor« drži da je vlada Hatzu prišapnula neka predloži Vrabčevića. Nadalje kaže, da bi najbolje bilo, da se raspišu gradski izbori, na kojima bi se čula slobodna volja zagrebačkog građanstva. »Obzor« od 6 svibnja 1873 nastavlja da je Vrabčević na sjednici nakon Hatzovog predloga izjavio da ne želi biti »pictus masculus« (»pofarbani muškarac«), Vrabčević smatra takovo popunjenje pretsjedatelja krparijom, a to tim više, jer on ne pozna gradske uprave. Predlaže za pretsjedatelja gradskog suca Tompu. Senator Deželić upućuje Vrabčevića da gradski činovnik u smislu propisa ne može sjednicama predsjedati. Nakon ove rasprave Vrabčević je pristao da primi pretsjedateljstvo. O tom je zemaljskoj Vladi podnešeno izvješće. (Grad. arhiv br. 28—Prs—1873.)

Pavao Hatz umre 28 travnja 1873. Čim se je saznala Hatzova smrt izvješena je na zgradi Gradske vijećnice crna zastava. Po vlastitoj želji bio je iz kuće žalosti na Jelačićevom trgu nošen na Jurjevsko groblje, gdje je sahranjen u obiteljskoj grobnici. Skrb oko Hatzovog pogreba preuzelo je vatrogasno društvo. Ono je uredilo odar kod kojega su četiri vatrogasca stražu držali.

Pogrebna povorka kretala je kroz Dugu ulicu. Mjedeni lijes nosilo je izmjenično 8 vatrogasaca. Jedan od njih još danas živi u visokoj starosti, a to je poznati zagrebački građanin i nekadanji knjigoveški obrtnik Ivan Schneider, otac sveučilišnog profesora i ravnatelja sveučilišne grafičke zbirke dra. Artura Schneidera.

Na sprovodu su bili bivši ban Levin barun Rauch, biskup Janko Pavlešić, okružni domobranski zapovjednik grof Kulmer. Zagrebačka vatrogasna četa sa glazbom. Crkveni obred obavio je vatrogasni duhovnik Ubaldo Košiček. Općinstvo pravilo je špalir od Jelačićevog trga do groblja Sv. Jurja. Nad grobom govorio je u ime zagrebačkih vatrogasaca Đuro Deželić, kojeg je društveni odbor na sjednici održanoj 29 svibnja 1873 naročito zato odredio. Deželić je u svom govoru istaknuo da se je Hatz izvan javnog djelovanja i trgovine uspješno bavio i gospodarskim pokusima. Uredio je poku-

šalište za voćke i ostalo povrće, koje je dobavljao čak iz Pariza i Njemačke. Prvi je na trg dopremao plemenito cvijeće. Uzgajanjem cvijeća bavio se je na veliko.

U kolendaru »Dragoljubu« od 1893 priopćuje Deželić, da su on i Hatz uspjeli nagovoriti Eduarda baruna Jelačića-Bužimskoga,[21]) da je svoje zemljište u Ilici kraj bolnice Milosrdne Braće dijelom ostavio za hrvatsko kazalište.

Pavao Hatz, godinu dana prije smrti

Smrt zaslužnog ovog građanina i gradskog podnačelnika spomenuta je na sjednici grad. zastupstva 5 lipnja 1873. Pretsjedatelj Stjepan Vrabčević javlja gradskom zastupstvu njegovu smrt. Izvorni zapisnik o toj sjednici kaže: »Zastupstvo ustavši posvećuje preminulome glavaru svomu, koji je kroz sav svoj viek za napredak glavnog grada revnovao, vječnu pamet, što ovime na spomen potomstvu ubilježuje u zapisnik.« (Zapisnik sastavio senator Šenoa. Grad. arhiv br. 4002—1873.)

»Agramer Zeitung« od 29 svibnja 1873 donaša spomenicu sastavljenu po dru Aleksandru Valčiću, u kojoj se ističu sve krijeposti i vrline pokojnog Paula Hatza. Odbor Pravoslavne crkvene općine po svom pretsjedniku Stjepanu Vrabčeviću objavljuje, da će se za Hatza 7 lipnja 1873 služiti zadušnice u pravoslavnoj crkvi.

[21]) Životopis Eduarda baruna Jelačića-Bužimskoga donijet ćemo posebno. Želimo da naši čitatelji pobliže upoznaju tog hrvatskog dobrotvora.

Da su Pavla Hatza svakako voljeli i poštivali i zastupnici i gradski činovnici, svjedoči čestitka koju su mu prigodom njegovog zadnjeg imendana 25 siječnja 1873 predali gradski zastupnici i činovnici. Ta čestitka se je do danas sačuvala, te glasi: »Podpisani članovi zastupstva i poglavarstva slobodnoga i kr. glavnog grada Zagreba čestitaju svomu načelniku poglavitom gosp. Pavlu Hatzu prigodom njegovoga imendana izrazujući ujedno svoje iskreno i duboko čućeno počitovanje.« Čestitku potpisalo je 55 zastupnika i činovnika. Prvi je potpisao gradski zastupnik grof Miroslav Kulmer. Među ostalim potpisali su gradski senatori Đuro Deželić i August Šenoa.

Zasluge koje je Pavao Hatz imao u radu za dobro i napredak svog rodnog grada, ostale su i kasnije u ugodnoj uspomeni. Stari njegov zastupnički drug i dobar prijatelj Stjepan Bošnjaković, poduprt sa 5 zastupnika predlaže na sjednici gradskog zastupstva 18 listopada 1886, da se na Zrinjskom trgu postavi poprsje bivšeg podnačelnika Pavla Hatza. Tom prigodom Bošnjaković istakne da Hatz imade glavnih zasluga za osnutak perivoja na Zrinjskom trgu. Zastupstvo zaključuje, da se Bošnjakovićev prijedlog uputi Gospodarskom odboru. Kasnije se ali pitanje Hatzovog poprsja nije više raspravljalo.

U kasnijem vremenu gotovo nakon 10 godina od Bošnjakovićevog prijedloga, iznaša se Hatzovo ime opet pred Gradsko zastupstvo. Gradsko poglavarstvo hoće, da se tom nesebičnom i zaslužnom mužu dade bar neko priznanje na taj način, da jedna zagrebačka ulica dobije njegovo ime. »Obzor« od 22 lipnja 1896 buni se protiv predloga gradonačelnika Mošinskoga radi imenovanja nekih gradskih ulica sa imenima kao: Baroševa ulica, Hedervarijev trg i Hatzova ulica. »Obzor« kaže, da je običaj da se naše ulice nazivlju sa imenima narodnih ljudi. Spočitava načelniku Mošinskome, da su se mimoišla imena narodnjaka kao: Ivana Mažuranića, dra Franje Račkoga, Ivana pl. Kukuljevića, dra Ivana Dežmana, Bogoslava Šuleka, Mirka Bogovića te ostalih.

Na sjednici Gradskog zastupstva 6 srpnja 1896 raspravlja se o predlogu kombiniranog odbora, da se ulica broj 10, koja spaja Akademički trg sa Sajmištem, prozove Hatzovom ulicom. Gradski zastupnik Mijo Tkalčić protivi se tom predlogu i traži da se ulica broj 10 prozove Starčevićevom ulicom. Tkalčić tvrdi da ima zaslužnijih ljudi od pokojnog Hatza. Gradski zastupnik dr. Ljudevit Schwarz odvraća Tkalčiću, da je za grad Zagreb malo tako zaslužnih kao što je bio Hatz. Nakon ove upadice Gradsko zastupstvo je ipak većinom glasova imenovalo ulicu br. 10 sa imenom Pavla Hatza.

Pavao Hatz ostavio je majku Sofiju rođ. Mraović, koja umre 26 rujna 1877 u 80 godini, suprugu Mariju, koja umre 4 prosinca 1907 u 77 godini i kćerku Sofiju, udatu Stanković rođ. 1857 umrlu 1934. Sinove: Aleksandra

rođ. 1854, umro 1919 kao husarski potpukovnik u m. Ivana rođ. 1862, umro 1917 kao banski savjetnik. Pavla rođ. 1864, umro 1926 kao vlastelin. Izim ove djece imao je Hatz još jednu kćer Mariju, koja se rodila 1851, a umrla je 1861. Svi navedeni pokojnici sahranjeni su u zajedničkoj arkadi Hatz - Stanković na Mirogoju. Pavao Hatz prenešen je god. 1909 sa groblja Sv. Jurja.

Iza smrti Pavla Hatza započela je 13 srpnja 1874 u njegovoj trgovini na Jelačićevom trgu rasprodaja željezne robe. U Hatzovoj trgovini bio je Franjo Sollar namješten kao knjigovođa, što se vidi iz popisa pučanstva

Hatzova kuća na Jelačićevom trgu

u god. 1857. God. 1858 otvorio je Sollar vlastitu trgovinu u Ilici br. 10. (Sollarov životopis donijeli smo u »Zagrebu« br. 11 — 1934.)

Još jednom donašamo fotografiju Hatzove kuće na Jelačićevom trgu, koja je danas svakako rijetkost, jer potječe od prije god. 1873. Na kući vidimo napis tadanje Hatzove trgovine željeza: »Paul Hatz.« U sredini kuće stoji napis »Kavana Karal«.[22]) Na susjednoj Pristerovoj kući, (nekada od obitelji Felbinger, sada broj 15), vidi se napis kavana »Lafferl«.[23])

[22]) U broju od mjeseca veljače 1938 na strani 72 spomenuto je, da je u Hatzovoj kući na Jelačićevom trgu imao kavanu Miroslav Katz. Nakon što se je Katz preselio u Ilicu br. 746, (sada 36), uzeo je kavansku dozvolu sam kućevlasnik Pavao Hatz. U njegovo ime kavanu je neko vrijeme vodio G a v r o K a r a l. Kavana je nosila naziv »Velika Kavana«.

Na 26 listopada 1863 zamoli Karal kavansku dozvolu na svoje ime. U zapisničkoj molbi Karal navađa da je domaći sin i da je neko vrijeme bio namješten u Hatzovoj

Izim kuće na Jelačićevom trgu te posjeda na Vrhovcu, imao je Hatz kuću na Novom trgu br. 249, (kasnije Zrinjski trg br. 19). Suvlasnik ove kuće bio je brat Vilim, dok je kuću uživala majka Sofija. U »Zagrebu« br. 12-1936 strana 373, priopćili smo, da je u kući Hatzovih na Novom trgu bila oružnička vojarna. Iz »Comissions-Protokola« od 12 studenoga 1858 br. 279, vidimo da je Sofija Hatz zamolila dozvolu za pregradnju kuće na Novom trgu. U kući bio je tada nastanjen 3 odjel 10 žandarske pukovnije. Koncem travnja 1875 žandarski odjel se izselio iz Hatzove kuće, a od 1 svibnja 1875 uzeo je kuću u zakup fijaker i gostioničar Jakob Karlo.

God. 1875 ustrojena je u Zagrebu ženska preparandija sa vježbaonicom.[24]) Vježbaonica je sastavljena iz dotadanje ženske opće pučke škole, koja je bila u zajednici s višom djevojačkom pučkom školom. (Grad. arhiv br. 17305-1875.) — (Viša djevojačka škola nalazila se je tada u Kukovićevoj

trgovini. Gradsko poglavarstvo izdalo je Karalu kavansku dozvolu 1 studenoga 1863. (Grad, arhiv br. 6728—1863). Gavro Karal umre 7 srpnja 1879, u 53 godini.

Nakon Karala vodio je »Veliku Kavanu« E. Marks sve do godine 1875. Tada uze dozvolu udova Marija Hatz. Već u ožujku 1876 preuzme »Veliku Kavanu« Leopold Zeitlberger, kasnije svratištar i kavanar kod »Cara Austrijskog« u Ilici broj 4. (Grad. arhiv br. 72—obrt—1876).

[23]) Ljudevit Lafferl rodom je iz Badena kod Beča. U molbi od 25 veljače 1869 moli da mu se u Zagrebu dozvoli tjerati kavanarski obrt. Navađa da je 30 godina star, te da je kavanarski posao na Jelačićevom trgu, (sada br. 1), kupio od Franje Krežme. (Krežmin životopis priopćen je u »Zagrebu« br. 10-1935.) Gradsko poglavarstvo podijeli Lafferlu dozvolu od 1 ožujka 1869. (Grad. arhiv br. 704-1869). Lafferl preselio je kavanu s Jelačićevog trga br. 1 u broj 15, kuću G. Pristera, gdje ju nalazimo na slici. Na 1 lipnja 1874 Lafferl radi bolesti napušta kavanu te ju prodaje Langrafu. (Grad. arhiv br. 148—obrt—1874). Ljudevit Lafferl umro je 1874.

Vinko Lafferl brat Ljudevitov imao je god. 1869 u zakupu svratište »Caru Austrijskom«. Od početka ožujka 1869 dobio je samostalnu dozvolu. (Grad. arhiv br. 590-1869).

[24]) U izvještaju muške i ženske preparandije i vježbaonice za školsku godinu 1875—1876, opisuje se početak ženske preparandije i pripadajuće vježbaonice. U izvještaju se kaže: »da je u sporazumku sa Gradskim poglavarstvom uređena zgrada za žensku preparandiju i vježbaonicu. Ova je zgrada u vrlo krasnom mjestu, na trgu zrinskog bana. Udobno je uređena te imade u njoj i školska kapelica.«

U prvom tečaju ženske preparandije bilo je upisano 14, a u drugom 4 pripravnice. Od poznatijih imena nalazimo: Jean Sofiju, Štrein Katicu, Tkalčić Anku, Žepić Ljudmilu, Karas Josipu i Lovrenčić Ljubicu.

U pripadajućoj ženskoj vježbaonici nalazimo ova još danas poznata imena. U IV razredu: Mihelić Zoricu, Žepić Zoricu, Prelog Milicu, Smrekar Slavicu, Fröbe Mariju i Trstenjak Mariju. U III razredu: Cvitaš Vilku, Peksider Ljudmilu, Rihtarić Anku i Fröbe Leopoldinu. U II razredu: Venko Mariju, Spudić Jelenu i Kerbler Mariju. U I razredu: Čačković Zdenku, Fröbe Karlu i Jemrić Milku.

Zanimiv je izvještaj grad. školskog nadzornika Eduarda Suhina od 24 veljače 1875. Suhin se protivi osnutku građanske ženske preparandije sa vježbaonicom jer takova škola postoji već od godine 1848 u samostanu Milosrdnih sestara. Suhin kaže da bi

kući u Dugoj ulici broj 278, sada br. 39). Isprva mislilo se žensku preparandiju spojiti s višom djevojačkom školom. Međutim se ustanovilo, da u Kukovićevoj kući nema više mjesta ni za opću pučku školu, a kamo li za novu žensku preparandiju. Uslijed toga odluči gradsko poglavarstvo da preparandiju zajedno sa vježbaonicom smjesti u nove prostorije. Privremenim ravnateljem preparandije imenovan je opće poznati pedagog Ljudevit Modec.

Na sjednici 24 rujna 1875 odobrava Gradsko zastupstvo predlog školskog odbora, da se ženska preparandija sa vježbaonicom smjesti u Hatzovoj kući na Zrinjskom trgu broj 249. Godišnja najamnina ustanovljena je sa 1.500 for. Vrt iza kuće imao se urediti kao dječje zabavište.

Zakupni ugovor sa Jakobom Karlom trajao je do konca travnja 1880. Zapisničkom izjavom od 24 rujna 1875 ustupa Karlo svoje zakupno pravo Gradskoj općini. Istodobno prodao je Karl gradu nešto inventara za 270 for., naročito slike kralja i kraljice, te bana Mažuranića u pozlaćenim okvirima. (Grad. arhiv br. 17.305-1875).

Gradsko poglavarstvo odredilo je, da se Hatzova kuća pregradi u školske svrhe. Uređena je i školska kapelica. Odnosne nacrte izradio je gradski mjernik Milan Lenuci. (Grad. arhiv br. 21.315-1875). Školska kapelica uređena je poglavito zato, jer je gradsko poglavarstvo držalo da su predaleko crkve Ranjenog Isusa kod Milosrdne Braće, te ona župne crkve Sv. Marije. Da se kapelica može urediti zamoljen je za dozvolu »Prečasni duhovni stol zagrebački«. (Grad. arhiv br. 19.742-1875). Istovremeno zamoljen je gradski župnik Dr. Stjepan Pogledić da školskoj kapelici ustupi kalež sa srebrnom kupom i srebrnom patenom u vrijednosti od 35 for., te jedan misal vrijedan 10 for. (Grad. arhiv br. 20.168-1875.)

Pregradnja Hatzove kuće u školske svrhe stajala je 843 for. 67 novč.

otvorenje ovog zavoda »bila pače nerazložna razsipnost iz nova i po drugi put trošiti na ono, što se bez i najmanjeg svojega troška već od prije u podpunom zahtijevanom obsegu ujedno sa zabljavištem posieduje.« (Grad. arhiv br. 2077-1875).

Građanska škola preparandija ukinuta je 1884 s razloga, jer se pokazala suvišnom obzirom na postojeći takav zavod u samostanu Milosrdnih sestara.*)

Zanimiva je statistika o broju djece, koja su polazila zagrebačke pučke škole u godištu 1874—1875. Muških pučkih škola bilo je tri i to: Gornjo-gradska sa 214, Doljnjo-gradska sa 413, Kaptolska sa 229 i Izraelitske sa 80 djece. Ženskih pučkih škola bilo je pet i to: Gradska sa 483, u samostanu Milosrdnica sa 634, privatna Brenerićina sa 47, privatna Gogeričina sa 48, i Izraelitska sa 39 djece. Školske djece bilo je ukupno 2198. Na gradskim školama bilo je 36 učiteljskih sila. Njihova beriva su godišnje iznašala ukupno 27.496 for.

*) U samostanu Milosrdnih sestara otvorena je ženska preparandija 1848. U taj zavod mogle su polaziti i vanjske učenice. Ces. Kr. Namjesništvo 1851 proglasi tu preparandiju javnom. U početku bila su dva tečaja i jedan pripravni. God. 1874 proširena je na trogodišnju, a 1889 na četverogodišnju. (Dr. M. Štiglić: »Povjest pedagogike«).

Kod tog su izveli: Franjo Matijašić graditeljske poslove, Alojz Hinzel tesarske, Anton Kontak stolarske, Franjo Jean limarske, Petar Papeš staklarske, Franjo Stanko ličilarske i Vilim Hipius bravarske radnje. O svršetku pregradnje školske zgrade obaviješten je školski nadzornik svećenik Eduard Suhin. (Grad. arhiv br. 20.627-1875.)

Ravnatelj Modec dopisom od 25 studenoga 1875 br. 99 obavješćuje Gradsko poglavarstvo, da je školska kapelica gotova i da će se 28 studenoga u njoj čitati prva sveta misa. Gradski načelnik Vončina pozivlje Gradske zastupnike, okružnicom da 28 travnja prisustvuju kod prve svete mise u Školskoj kapelici. (Grad. arhiv br. 21.637-1875.)

Posvetu kapelice obavio je kanonik Josip Šušković, koji je izrekao prigodno slovo. Prisutni bili su: načelnik Vončina, kanonik Dr. Rački, grad. nadzornik Eduard Suhin, grad. kapetan Plušćec i senator Deželić. Žrtvenik u kapelici krasno su okitile zavodske učenice sa cvijećem i vrpcama.

Vilim Hatz ponudio je god. 1877 zemaljskoj vladi kuću na Zrinjskom trgu. Odpisom od 12 travnja 1877 br. 1853 nalaže zemaljska vlada gradskom poglavarstvu, da Vilima Hatza obavijesti o tom, da vlada njegovu kuću ne namjerava u školske svrhe kupiti. (Grad. arhiv br. 8818-1877.)

Ugovorom od 26 studenoga 1877 kupio je od Vilima i nasljednika Paula Hatza nekretnine na Zrinjskom trgu br. 424 Dragan barun Vraniczany-Dobrinović. Usljed toga morala je ženska preparandija sa vježbaonicom iz kuće iseliti u kuću Adolfa Betlheima u Kukovićevu ulicu br. 446, (sada ulica Kraljice Marije br. 5).

*

Kod završetka opisivanja ove jedne od vrlo uglednih zagrebačkih obitelji, želimo da se osvrnemo na sud i mišljenja, koja su vladala u zagrebačkoj javnosti o obitelji Hatz. Naravno kao uvijek mišlenja su bila podijeljena. Jedni su o Hatzovima imali povoljan sud, uzevši u obzir njihovo stvarno djelovanje. Drugi su im zamjerali, predbacivajući da nisu dovoljno bili domorodni te da su naginjali tuđinštini. Danas kada je prošlo više od sto godina što se je ime Hatzovo u Zagrebu počelo spominjati i kada od te obitelji od izravnih potomaka nitko više ne živi, moći će se o njima reći nepristrano mnijenje. Zadnji izravni potomak bila je Hatzova kći Sofija Stanković, koja je umrla 1934.

Hatzovi su bili Nijemci iz Ugarske. U Zagreb su došli u doba, kada je ovdje prevladavao njemački jezik. Hrvatstvo počelo se buditi tekar ilirskim pokretom. Po zanimanju bili su trgovci, dakle pripadali su skroz praktičnom zvanju. Nesmijemo se čuditi, da se kod Hatzovih nije mogao razviti onakav hrvatski duh, kako su to tražili njihovi politički protivnici. Nezaboravimo da u prošlom stoljeću sve do šestdesetih godina, zagre-

bačku trgovinu vode tuđinci, naročito doseljeni Nijemci a po nješto i pravoslavni Grci. Hrvati trgovci su rijetki. Najboljim dokazom za to su oglasi u »Inteligenz-Blattu« »Agramer Zeitschrifta«, gdje se nalaze gotovo sama tuđa imena. Najotmjeniju trgovinu u gornjem Gradu na Markovom trgu br. 41, (sada br. 12), vodi Nijemac Franjo Kann.[25])

Njemački jezik gospodovao je u svim krugovima boljeg zagrebačkog društva. Prvi borci da se naša trgovina pohrvati bili su Mijo Krešić, Đuro Crnadak, Antun Nosan i Antun Jakić. Mijo Krešić u svojoj »Autobiografiji« u živim crtama prikazuje stanje zagrebačke trgovine u prvoj polovici prošlog stoljeća u narodnom pogledu. Krešić kaže: »Svuda sami tuđinci, a jedva da si nađeš druga, koji hoće da hrvatski govori!«

Od tih doseljenika baš su Hatzovi pokazali da su u Zagrebu među Hrvatima, našli drugi dom, koji su iskreno zavoljeli. Kao dobri građani ovoga grada za nj su živjeli i korisno radili. Savremeni zamjeriše podnačelniku Pavlu Hatzu da je držao s »madžaronima.« Po radu i nastojanju Hatzovom, — koji već sada spada u zagrebačku historiju, — možemo nepristrano ustvrditi, da se je priklanjao onoj strani, koja mu je davala mogućnost stvarnog rada. Hatz nije volio duge isprazne govore, dapače on im svagdje izbjegava. Hatz uviđa da se u opoziciji, bez sredstava i drugih mogućnosti, ne može ništa korisna učiniti. Vječno ustezanje od javnih poslova ne stvara ništa. Ono može biti »korisno« samo onima, koji se namjerno od rada ustežu. Nepravedna je bila tvrdnja na jednoj sjednici Gradskog zastupstva da Pavao Hatz kao gradski podnačelnik nije bio dovoljno zaslužan. Hatz je osnovatelj jedne od najkorisnijih zagrebačkih ustanova — vatrogastva. Ipak i najljući domorodni opozicionalac, kada bi mu kuća gorila sigurno ne bi bio otklonio vatrogasce samo zato, jer je njihov prvak bio Pavao Hatz. Imademo prekrasan trg Bana Zrinjskoga, kako su ga u Hatzovo doba prozvali. Kod stvaranja nasada ovog trga imao je velikih zasluga podnačelnik Hatz. Da je Zrinjski trg krasno zagrebačko šetalište priznati je morao i najljući opozicionalac makar je kod njegovog osnutka surađivao — Hatz. Ili zar se zato nije svatko s ponosom kroz taj krasan trg prošetao.

Ime obitelji Pavla Hatza svakako zaslužuje da bude zlatnim slovima upisano u uspomeni grada Zagreba. Zato se i mi potpuno priključujemo riječima bivšeg gradskog zastupnika iz god. 1896, koji još i danas u dobrom zdravlju živi. — Dra Ljudevita Schwarza, — da je za grad Zagreb malo tako zaslužnih ljudi kao što je bio Pavao Hatz. On je volio svoj rodni grad Zagreb i požrtvovno mu služio do zadnjeg dana svog života. Bio je uzor pravog zagrebačkom građanina. Njegovom poštenom imenu neka bude i danas čast i slava!

[25]) Životopis Franje Kanna donijet ćemo u slijedećem broju.

Prof. Dr Eugen Sladović: (Nastavak)

PRIVATNA I KOMUNALNA SOCIJALNA SKRB

Ljudi, koji dolaze u grad Zagreb i po ulicama mole milostinju, potječu najvećim dijelom iz siromašnih hrvatskih krajeva Hrvatskog Zagorja, Hrvatskog Primorja, Dalmacije, Bosne-Hercegovine, Like i dr. To su većinom radnici bez rada i kruha, radničke obitelji bez oca-hranitelja, djeca bez roditelja, seljaci, koje je nevolja otjerala s praga i sl. Svi ti ljudi nadaju se, da će u hrvatskoj prijestolnici naći sigurnu pomoć, utjehu, rad, kruh i bolji život. Razumijeva se samo sobom, da se takvim licima mora nastojati pružiti prva pomoć na makar kakav način, jer njihovo stanje (bez svakih sredstava) ne dozvoljava da se ostave u nevolji na ulici. No momentanom pomoći ne riješava se životni problem takvih lica niti ih pojedinačna milostinja odbija od daljeg prosjačenja niti spašava od sutrašnje bijede i nevolje. Tu se traži saradnja s institucijama, koje su pozvane da posreduju kod zaposlenja (iznalaženja mogućnosti rada).

Ako se želi provesti ispravna moderna socijalna skrb, mora se oprezno izbjegavati sve one pogibelji i nezgodne posljedice, koje rezultiraju iz često provađanih akcija za podjeljivanje pomoći, koje se vrše u masama bez svakog individualiziranja i bez provađanja prethodnih izvida o osobnim i imovinskim odnosima lica, kojima se ona podjeljuje. To znači da se mora uporno izbjegavati postupak, koji sliči podjeljivanju milostinja. Lice, koje podjeljuje milostinju u formi sitnih novčanih svota prosjacima na ulici, vrši to često u nastojanju da im i sa svoje strane makar malom novčanom svotom pomogne u momentanoj neprilici, jer je uvjereno o njihovoj potrebi, a time podjedno nastoji olakšati svoju savjest u pogledu dužnosti pomaganja bližnjih, ali se kod toga gotovo nikad ne pita, da li je time konkretno počinilo više štete nego koristi. Iskustvo pokazuje, da takve akcije, koje se provode u masama jednako kao i podjeljivanja milostinja bez ispitivanja konkretne potrebe često demoraliziraju i navode mnoge sposobne i zdrave ljude (naročito nedoraslu djecu) na pretvaranje (simuliranje), a time se podjedno oteščava rad onim pojedincima i organizacijama, koje smišljeno i prema postavljenom planu oprezno i pomno postupaju kod podjeljivanja socijalnih pomoći i raspolaganja s tuđim novcem, koji je u tu svrhu sabran specijalnim sabirnim akcijama.

U svakoj društvenoj zajednici, — pa makar je ova organizirana na ideji solidarizma[32]), — ostat će uvijek dovoljno mjesta za dobročinstva,

32) Dr B. S. Marković: Solidarizam i pravo (Arhiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XXV., drugo kolo, knjiga XXX.—XLVII., broj 4. od 25. IV. 1935, str. 305. i sl.).

jer će bijednika biti i onda, ako se postigne, da nijedna odvažna i časna ličnost ne padne na prosjački štap. Uvijek će opstojati napuštena djeca, neizliječivi bolesnici, slijepi, gluhomijemi, idioti i luđaci, ljudi s bolesnim voljama, nesretnici, čija je energija tako slaba, da ne će prigrliti nikakav rad, odnosno lica slabog karaktera, koja su posve obuzeta porocima alkoholizma, rasipništva, lijenosti i sl. Takvi bijednici uvijek će biti upućeni na tuđu pomoć i pasti na teret društva i to bez obzira na politički sistem, koji pretstavlja podlogu njegove organizacije; takvi bijednici punit će i nadalje na račun pravih bolesnika bolnice, noćna skloništa, zatvore, kolonije za popravljanje i sl. Pošto se dakle može očekivati, da će milosrđe uvijek biti potrebno, postavlja se stereotipno pitanje, kako ga treba vršiti, odnosno organizirati. U prvom redu valja uvažiti, da ne možemo biti milosrdni, ako smo nepravedni. To znači da nitko ne smije eksploatirati druge ljude i da svatko mora pošteno i potpuno naplaćivati radnu snagu i duševnu sposobnost onih lica, koja mu vrše određene tjelesne ili duševne činidbe za plaću, jer samo na taj način mogu takva lica živjeti i sama sudjelovati u karitativnom radu te pomagati veće bijednike od sebe. Čudno je milosrđe onih žena, koje daju milostinju prolazećim prosjacima, a zakidaju plaću svojim krojačicama i daju praljama, koje umiru od glada. Jednako je čudno milosrđe onih ljudi, koji smatraju da su »milosrdni«, ako pruže neznatnu milostinju staroj nemoćnoj ženi, jer dobročinstvo zahtjeva stvarnu ljubav prema bližnjemu, a ispravno se vrši samo ako je skopčano s mnogo razumijevanja, točnim poznavanjem prilika i razmišljanjem. U protivnom može milostinja konkretno uzrokovati više zla, nego dobra. Najveći dio milostinje, koja se daje, prilazi »profesijonalnim prosjacima«, koji postaju po vremenu tako vješti, da dnevno »zasluže« znatne svote, a koje kao prosjake po obrtu podjedno njihova odvratnost prema svakom radu i naporu podstrekava na smjelost i oštroumlje, odnosno na krađu. Svatko, tko pruža milostinju, mora paziti na to, da ne doprinosi demoralizaciji onih lica, koja pomaže, da kod njih ne potisne volju za rad i da ne ojača njihovu lijenost, pijanstvo i sl. Svaka pomoć, koja se pruža potrebnim licima, mora biti uspješna[33]).

Kod toga je načelno ispravno stajalište, koje zabacuje davanje milostinje, a preporučuje podjeljivanje pomoći. Davanje milostinje prelazi naime u pomaganje prosjačenja. Kad bi se o tome vodila statistika, za cijelo bi se brojčano moglo dokazati, da podijeljena milostinja rijetko obuhvaća lica, kojima je iz opravdanih razloga potrebna sistematska socijalna skrb. Pored toga raspršavaju se dobrotvorne energije. Često daju se u pojedinim događajima i veće novčane svote. No pored svega toga mora se kod prosuđivanja efekta podijeljenih milostinja uvažiti uvijek

33) Jules Payot: Nauka o moralu (Preveo Vlad. Spasojević, Beograd. 1925, str. 140.).

načelo, da milostinja pomaže momentano (»danas«) i u konkretnom događaju, dok socijalna pomoć nastoji planski zahvatiti u bijedu. To vrijedi u mnogom i za t. zv. božićnice, ako se sabrana novčana sredstva razdijele u novcu ili u životnim potrepštinama u onim dijelovima grada, koja su najmanje potrebna: novčana sredstva sabiru se najvećim dijelom u središtu grada, dok najveća bijeda opstoji na gradskoj periferiji, gdje se zbog toga prikupljaju najmanja sredstva.

Socijalna pomoć mora nastojati da spasi i osnuje egzistencije, a to se ne može postići momentanom milostinjom, nego izvlačenjem siromašnih obitelji iz njihove bijede.

Građanima, koji svojim prilozima omogućuju različitim socijalnim društvima vršenje njihove socijalne zadaće, pripada moralno ovlašćenje tražiti, da se o upotrebi sabranih novčanih sredstava javno polažu računi krajem svake kalendarske godine, odnosno nakon dovršenja konkretne socijalne akcije. Kod toga treba uvažiti, da u javnosti djeluju društva i institucije, koje raspolažu sa znatnim novčanim sredstvima, odnosno koja dobivaju subvencije i od javnih tijela, hrvatskih iseljenika, svojih redovitih članova i sl. Čisti računi pretstavljaju najzdraviju podlogu za dalji uspješan rad takvih društava i institucija. U tom pogledu propuštaju takva društva često pravovremeno javno polaganje računa o rukovanju sa sabranim novčanim sredstvima, što dovodi često i do nemilih trzavica, novinskih polemika i kaznenih rasprava. Razlog toj pojavi leži umnogom i u nedostatnim propisima društvenog prava u pogledu rukovanjem s društvenim novcem. Prema sadanjem pravnom stanju odvija se financijalno vodstvo privatnih dobrotvornih društava umnogom bez svake javne kontrole. Oblasti često nijesu ovlašćene primorati takva društva na javno polaganje računa o poslovanju. Ta praznina u zakonu neugodno se osjetila u posljednjim godinama kod većeg broja dobrotvornih društava, jer se naknadno pokazalo, da su se članski doprinosi i sabrana novčana sredstva opetovano upotrebljavala protiv odredaba društvenih statuta i za druge svrhe. U takvim događajima državne nadzorne oblasti u pravilu nijesu imale povoda za pravodobno uredovanje, jer nije predležala nikakva osnovana prijava, a naknadno ustanovljene nemile pojave dovodile su često do naknadnog raspuštanja pojedinih dobrotvornih društava i kaznenog progona. No svaka takva likvidacija nanosi velike štete socijalnoj ideji, jer ju diskreditira tako, da se građanstvo sve slabije odaziva apelima na njegovo dobro srce. Te pojave pokazuju potrebu noveliranja i pooštrenja zakonskih propisa o oblasnom nadzoru (kontroli) nad dobrotvornim društvima, koja rukuju sa sabranim novcem, zatim o periodičnom pregledavanju njihovog knjigovodstva po nezavisnim privrednim savjetnicima (revizorima). Dobrotvorna društva treba obvezati na javno polaganje go-

dišnjih (zaključnih) računa, koji su vidirani i u redu pronađeni po nezavisnom privrednom savjetniku. Moderniziranje društvenog prava u tom pravcu znatno će olakšati blagotvorni rad privatnih dobrotvornih društava.

Njemački savez gradova uputio je u godini 1937. sve gradske općine, da svoju pozornost svrate na potrebu revizije dobrotvornih društava i zavoda. Kod toga je naročito istaknuto, da se kod provedbe takvih revizija mora ispitivati: svrsishodnost i ekonomičnost društvene (zavodske) organizacije, cjelokupni društveni rad, popunjavanje pomoćnog osoblja, poslovni promet i sl. Društvena organizacija mora se načelno udesiti tako, da broj zaposlenoga pomoćnog osoblja (činovništva) odgovara broju pomaganih lica, i da se društveni poslovi vode po mogućnosti sa što većom štedljivosti i ekonomičnosti, a sama socijalna skrb individualno uvažujući sve konkretne momente (našto se nije pazilo u onim prijašnjim ratnim i poratnim vremenima, u kojima je broj potrebnih lica bio tako velik, da se nije moglo radi premalenog broja pomoćnog osoblja uvijek postupati prema ustanovljenim individualnim prilikama).

Često se ističe razlika između materijalne i kulturne svrhe socijalne skrbi, i naglašuje, da su materijalnoj strani te akcije postavljene granice, koje se ravnaju prema novačnim sredstvima, kojima raspolaže odnosna socijalna grana. Kod toga upozoruje na iskustvo prema kojemu neposredno suzbijanje pojava nužde isključivo materijalnim sredstvima ne postizava uvijek ni najbolje ni najpoželjnije uspjehe. Zbog toga valja u mnogim događajima primijeniti naročitu pažnju kulturnoj svrsi socijalne skrbi. Socijalna skrb pokazuje naime u svom historičkom razvitku razlike prema tome, da li se vodi sa stajališta materijalne ili socijalne skrbi. Materijalna skrb (skrb za siromahe) uvjetovana je neizbježivim nužnostima i njezina je najpreča zadaća da momentano ukloni prijeteću bijedu i nevolju, dok kulturna socijalna skrb nastoji podignuti socijalno i kulturno stanje pojedinaca, koji su na nju upućeni, a po tome i kulturno stanje čitavog naroda. Kulturna socijalna skrb u širem smislu obuhvaća napose skrb za nezaposlene radnike, zdravstvene prilike siromašnijih slojeva građanstva, stambene prilike, iznalaženje mogućnosti stalne zarade i sl., dok je kulturna skrb u užem smislu upravljena na podizanje narodne prosvjete, tjelesnog odgoja i sl. Materijalna skrb tiče se neposrednog suzbijanja siromaštva pojedinaca i njihovih obitelji, a svoju djelatnost vrši prema svom organizacijonom aparatu i raspoloživim novčanim sredstvima više-manje uspješno, ali je njezin uspjeh ipak uvijek samo ograničen, jer stvara samo momentano prolazno olakšanje nevoljnog stanja, ali ne služi za trajno podizanje životnog standarda odnosnih zaštićenih lica i čitavog naroda (komunalne zajednice). Zbog toga ne smije socijalna skrb zane-

mariti nijednu od tih dviju strana svog djelovanja. Kod toga pripada naročita važnost pribavljanju rada. No pri tome valja razlikovati javnu i privatnu socijalnu skrb. Privatna skrb treba da vrši sve ono, što se može izvršiti u formi pomoći, od čovjeka k čovjeku, dok u područje javne skrbi spadaju pitanja pribavljanja rada, zdravog stanovanja, briga za omladinu, borba protiv razuzdanosti i nemorala, i sl., t. j. sve što pretstavlja životna pitanja čitave narodne, državne ili komunalne zajednice, a povjereno je prema opstojećim zakonskim propisima izričito u područje rada javnih (državnih, samoupravnih) organa.

Dovoljno je radi primjera spomenuti pitanje asanacije pojedinih gradskih četvrti. U modernoj komunalnoj socijalnoj politici pridaje se naročita važnost socijalnom saniranju siromašnih gradskih četvrti, koje često pretstavljaju leglo gradske bijede i nemorala. Problem saniranja većih gradova promatrao se donedavno u pravilu kao čisto tehničko, privredno i sanitarno pitanje, i tek u najnovije vrijeme prodrla je spoznaja, da on u sebi uključuje prevažne socijalne momente tako, da se uz građevnu sanaciju mora uvijek provesti i socijalna sanacija. U prvom redu potrebno je ukloniti stare nezdrave zgrade s nečistim (mračnim, vlažnim) stanovima, i u tome sastoji građevno pitanje odnosne sanacije, ali pored toga potrebno je postići i višu svrhu te popraviti (poboljšati) stanje i život ljudi, koji su dosad živili i trpili u takvim (uklonjenim) zgradama. U prijašnjim vremenima nije se socijalno saniranje u pravilu smatralo nikakvim problemom, jer se mislilo, da se ljudi u vezi s prokreacijom (t. j. njihovo potomstvo) sele na druga mjesta (milieu) i u vezi s time mijenjaju svoje unutarnje biće (karakter). Prema teoriji milieu-a izvodila su se različita karakterna svojstva iz svakovremene okoline čovjeka. Zbog toga i nije se prije pitalo, što će se dogoditi s ljudima, koji su iseljeni iz porušenih asaniranih gradskih četvrti i njihovih starih zgrada, t. j. nije se pitalo, da li su se ispunila očekivanja, prema kojima su se njihove moralne i materijalne prilike trebale popraviti u novoj okolini, u koju su došli. To se smatralo suvišnom brigom i sve se prepuštalo novom milieu-u. O tome nema sumnje da okolina snažno utječe na čovjeka (i to naročito na omladinu), ali je za izgradnju ljudskog značaja mnogo važnija spoznaja da težište leži na zdravoj obitelji, koja po svojim funkcijama djeluje biološki (zdrava obitelj — zdravo potomstvo) i pedagoški (moralna obitelj — čestito potomstvo). Novija državna i komunalna politika uvažuju te populacijone i socijalne momente. U mnogim događajima moglo se naknadno ustanoviti, da su gradske četvrti bijede u većim gradovima nastale upravo zbog toga što su zapuštene i amoralne (asocijalne) obitelji zanemarivale uredno držanje stanova. Vlasnici zgrada i sustanari često su posve nemoćni prema takvim obiteljima. To treba spriječiti za budućnost. Zbog toga ne smatra se ni ispravnom ni dostatnom ona sanacija, koja samo nadomješćuje stare,

ruševne i nezdrave kuće i stanove s novima i modernijima, a podjedno ne pazi na pomenute socijalne momente, jer nosi veliku odgovornost za narodnu budućnost.

Za to se prije početka rušenja starih zgrada za stanovanje i sanacije čitavih gradskih četvrti mora paziti na to, što će se dogoditi s obiteljima i pojedincima, koji su dosad u njima živjeli, a koji sad moraju iseliti, jer ako se nitko za njih ne brine, nastaje pogibelj da asocijalne bolesne klice, koje u sebi nose, prenesu u novi milieu i time zaraze već asanirane zgrade (četvrti gradske). Činjenica je, da mnoge zdrave i solidne obitelji ostaju zdrave i moralne usprkos toga, što žive u gradskim četvrtima bijede; takve obitelji valja napose unapređivati, jer daju zdravo i socijalno potomstvo (vrijedne članove društva). No da se to mogne provesti, potrebno je poznavati pučanstvo pojedinih gradskih četvrti i njegovu socijalnu strukturu (njegove biološke i socijalne defekte). Iskustvo pokazuje, da mnoga lica naginju nemoralnom i asocijalnom (polukriminalnom) vladanju samo zbog toga, što im nije uspjelo napredovanje u društvu onako, kako su ona željela, — a odatle do potpunog kriminala dijeli ih samo jedan korak, koji često prevaljuju brže nego je to društvu potrebno. Zbog toga potrebno je da komunalna statistika uvaži te momente tako, da prema potrebi može pružiti potpunu informaciju. Novo vrijeme iznosi nove potrebe, kojima se moraju prilagoditi statističke metode rada tako, da sabrani podaci omogućuju što točnije poznavanje kretanja pučanstva na gradskom području; t. zv. statistički kotarevi ne smiju biti preveliki, a naročitu pažnju moraju posvećivati socijalnoj strukturi gradskih četvrti bijede te osim tipičnih podataka o pojedinim stambenim područjima ustanovljivati podatke o skupinama siromašnih pučanstva, njihovim stambenim prilikama, penzijonima za siromahe, igračnicama za igre na sreću, a eventualno i o poznatim »gnijezdima« za uživanje opojnih droga i sl. U tu svrhu potrebni su mnogobrojni biološki, psihološki, moralni i socijalni podaci, koji služe za karakteristiku odnosnih obitelji i pojedinaca, a olakšavaju donošenje potrebne odluke.

U uskoj vezi sa svim tim pitanjima iznosi se problem odnosa između privatne i javne socijalne skrbi i nastojanje, da se uspostavi skladna suradnja između dobrovoljne (privatne) i zakonske (javne) socijalne skrbi. Bez takve suradnje ne može se provesti primjerice kontrola siromaha ni pitanje individualne pomoći od čovjeka k čovjeku. Uspostavom takve suradnje uklanjaju se znatne štete, koje uzrokuje naročito pomaganje siromaha, kod čega je potrebno s jedne strane ublažiti neizbježivu krutoću čiste birokratske pomoći s nečovječnim sistemom brojeva, a s druge strane ukloniti čisti diletantizam skromne dobrotvornosti starog stila.

Ako se želi, da privatna karitativna akcija uspješno djeluje, mora se

usko povezati s javnom (državnom, komunalnom) socijalnom skrbi, a oboje moraju se voditi po mogućnosti prema jedinstvenom racijonalnom planu pod stručnim vodstvom. Pored toga ne smije se njihova svrha ograničiti isključivo na regresivni utjecaj, koji sastoji u suzbijanju opstojeće socijalne bijede, nego mora prevenirati te na taj način unaprijed djelovati u pravcu uklanjanja budućega socijalnog zla. Ovako provedena socijalna skrb ostaje i dalje caritas, ali prestaje biti samo i isključivo caritas te se pretvara u plansku socijalnu politiku, čija se socijalna načela postepeno unose u čitavu državnu i komunalnu upravu.

Iskustvo pokazuje potrebu osnivanja središnjeg kolegija (odbora, društva) za socijalnu skrb u svim većim gradovima kao najviši organ socijalne skrbi unutar kojega se mogu ustanoviti pododbori (sekcije) za pojedina socijalna radna područja. U pojedinim gradskim četvrtima mogu se pored toga osnovati i posebni odbori za neposrednu evindenciju i nadzor nad vršenjem socijalne skrbi, jer to omogućuje najbolju kontrolu i najbrže zadovoljenje aktuelnih potreba. Sve te organizacije mora povezivati tendencija unifikacije, pojednostavljenja, ubrzanja i debirokratiziranja socijalne skrbi za čitavo odnosno gradsko područje. Takva organizacija može postepeno izgraditi jedinstvena načela i produbiti svoj socijalni program, upoznati materijalna sredstva, koja su u tu svrhu raspoloživa, prema potrebi sastaviti i zajednički socijalni proračun, a pod središnjim vodstvom provesti uspješnu preventivnu kontrolu i davati inicijativu svim onim socijalnim faktorima, koji dolaze neposredno u doticaj s licima upućenim na socijalnu pomoć i zaštitu. Osnivanjem posebnih stručnih odbora (pododbora i sekcija) mogu se zgodno privući na saradnju sva važnija dobrovoljna karitativna i socijalna društva, koja se bave socijalnom ili socijalno-zdravstvenom zaštitom, a djeluju na području općine. U buduće ne bi u nijednoj većoj gradskoj općini smjelo opstajati nejedinstveno nenadzirano paralelno ili konkurentno djelovanje pojedinih socijalnih i socijalno-zdravstvenih društava od kojih jedno ne zna za drugo, a koja sva vrše svoja društvena djelovanja bez svakog dodira s gradskom općinom. Jedinstveno organizirana socijalna akcija dovodi postepeno sama sobom do toga, da se spajaju društva s istom društvenom svrhom, jer konačno uvide, da njihova podijeljena i rasparčana djelatnost troši mnogo energije i novčanih sredstava, što se sve može pojednostaviti i uštediti ako se vodi s jednog mjesta. Ako se pak takvo spajanje ne bi moglo konkretno provesti zbog makar kakvih opravdanih načelnih razloga (na pr. različita vjerska podloga i sl.), mogla bi se svakako provesti uzajamna saradnja i koordinacija, odnosno kooperacija, izmjenjivati opažanja (iskustva) srodnih socijalnih društava, i olakšati evidencija i sl. Primjećuje se, da se u mnogim većim gradovima osjetila potreba takve organizacije. U Pragu opstoji takav središnji socijalni kolegij, a u Ljubljani osnovano je vrhovno socijalno vijeće,

koje okuplja sve karitativne i socijalne organizacije u svrhu koordinacije sviju pojedinačkih akcija na socijalnom području ma pored toga fungira i kao savjetujući organ gradsko poglavarstvo. Na taj način može se osigurati i dragocjena saradnja stručnjaka, koji djeluju na području socijalne ili karitativne akcije, a nijesu članovi gradskog zastupstva.

Prema riječima Goethea: »Edel sei der Mensch, hilfreich und gut«, treba da u socijalnoj skrbi čovjek pomogne čovjeku i da nastoji svim mogućim sredstvima suzbijati bijedu, nevolju i patnje drugih ljudi. Ako se igdje može govoriti o nemoralu, nepoštenju i nečovječnosti, onda je svakako najveće nepoštenje i zloporaba ona, koja se vrši na području socijalne skrbi. Demokratski građanin XX. stoljeća mora prezirati shvaćanje, koje uvjetuje podjeljenje moralne i materijalne pomoći (skrbi) socijalno slabim članovima društva (zajednice) o pripadnosti određenoj političkoj stranci ili određenom vjerskom ili svjetovnom nazoru, odnosno stajalište, koje smatra dozvoljenim, da se putem podjeljivanja materijalne pomoći utječe na socijalne slabije članove društva (zajednice) u pravcu odgoja djece, političkog uvjerenja i sl. Zato se smatra preduvjetom za uspješnu socijalnu skrb težnja, da se pomoć pruži pripadnicima sviju klasa, staleža, religijoznih zajednica, političkih stranaka, nacijonalnih uvjerenja i sl., a njezino nastojanje mora uvijek biti upravljeno na to, da u svima podržaje živu socijalnu svijest kod općine, kotara i države. Za to se mora socijalna skrb demokratizirati, a u pojedinim granama socijalno-političke uprave pripustiti suodlučivanje laičkog elementa. Zastupnici sviju u određenoj općini zastupanih stranaka i skupina moraju nastojati zajedničkim silama i skladnom saradnjom postići jedinstvene svrhe sa zastupnicima različitih dobrovoljnih karitativnih socijalnih i zdravstvenih društava. Jedni moraju druge upozoravati na događaje i pojave, koje iziskuju zasebnu skrb i pomoć, provoditi potrebne izvide i ustanovljenja, iznositi svoje prijedloge, stvarati posebne kolegije i odbore za raspravljanje i zaključivanje o vrsti pomoći, koju treba da pruže javne korporacije (općine) i sl. Takva saradnja organa građanstva s birokratskim stručnim organima državne i komunalne socijalne politike pretstavlja najbolju zaštitu lica, koja su upućena na socijalnu skrb, a podjedno i branu protiv svakoga osobnog, religioznog i političkog iskorišćavanja tuđe bijede. Ovako shvaćena i provađana socijalna skrb pretstavlja jedan od osnovnih podloga zdrave i istinske demokracije.

Demokracija može se razvijati u određenoj zajednici samo ako opstoje mirni i skladni socijalni odnosi. Za to se demokracija ne može razvijati ni održati u državi, u kojoj prevladavaju socijalni konflikti i socijalni pokreti revolucijonarnog karaktera, u kojoj žive stotine tisuća građana u bijedi i nevolji, koji su gladni, goli i bosi, spremni na svaku akciju i reakciju pa i na krvavi ustanak. Takva država ne počiva na solidnim te-

meljima. Solidna država mora nastojati da ukloni ili bar znatno ublaži opstojeće socijalne opreke i da pomoću razumne i smišljene planske socijalne politike i socijalne skrbi svim građanima osigura bar minimum egzistencije. Za to se socijalna skrb i socijalna politika smatraju najvažnijim sredstvom moderne socijalne i demokratske države, jer teže za tim, da ublaže opstojeće socijalne teškoće sadanjeg vremena i oslabi ona ekstremistička politička nastojanja, koja dovode do sloma političkoga i kulturnog stanja. Moderna socijalna i demokratska država mora uvijek uvažavati iskustvo, da se socijalnes bure ne mogu trajno sprečavati ni najsavršenijim redarstvenim ni vojničkim aparatom, ako su široke mase naroda izvrgnute bijedi, gladu i očaju. Socijalna politika i socijalna skrb moraju svim raspoloživim sredstvima nastojati da široke slojeve bijednog naroda izdignu iz bijede, u koju su zapale bez svoje krivice i da ih odgoje za valjane građane slobodne države. (Nastavit će se.)

Branko Šeringer, gradski senator: (Nastavak)

GRADOVI I NJIHOVO ZNAČENJE U JAVNOJ UPRAVI

DJELOKRUG GRADA (OPĆINE)

Već smo napred spomenuli, da grad Berlin imade djelokrug jednog provincijalnog Saveza dakle zemlje za sebe i djelokrug općine, a u smislu Zakona o ustrojstvu i upravi grada Berlina vrši grad Berlin i državne poslove. Prema tome ima i on dvojaki djelokrug t. j. samostaln djelokrug kao zemlje i vlastiti djelokrug općine te naloženi ili preneseni djelokrug.

Iz daljnjeg razlaganja vidjet ćemo ,da i drugi gradovi i općine vrše poslove naloženog djelokruga ,ali ne će biti bez interesa spomenuti kako njemački općinski Pravilnik crta pojam općine uopće:

»Općine su javne teritorijalne korporacije. One se same upravljaju pod vlastitom odgovornošću, no njihovo djelovanje mora da bude u skladu sa zakonima i ciljevima drž. vodstva. One su pozvane da unapređuju dobro svojih građana i da uzdrže historičku i domaću osebinu.«

Općine imaju na svojem teritoriju upravljati svim javnim radovima i poslovima pod vlastitom odgovornošću, u koliko ovi javni radovi i poslovi nisu na osnovu zakonskih propisa predani kojem drugom organu ili ih pak po zakonskom propisu nemaju preuzeti drugi organi.

Općinama mogu se zakonom predati poslovi državne uprave, pa u tom slučaju ima država općini staviti na raspoloženje potrebiti personal, uređaje i sredstva za vršenje ovih poslova, u koliko nije zakonom što drugo određeno.

Nove dužnosti mogu se općinama nmetnuti samo zakonom, te je zadiranje u prava općine dozvoljeno samo putem zakona. Gradska općina ima za svoju vlastitu nadležnost izdati glavni Propisnik (Statut), kojega mora odobriti nadzorna vlast. Ovaj Propisnik ima se javno oglasiti. (§ 6 Z. O. U. i 52 o. P.)

NADLEŽNOST GRADSKIH (OPĆINSKIH) ORGANA

a) Vrhovni načelnik (načelnik)

Vrhovni načelnik vodi upravu grada (općine) pod punom i isključivom odgovornošću u koliko nije ograničen djelovanjem komesara stranke.

On je poglavar sviju činovnika i namještenika te radnika, pa ih namješta i odpušta.

Vrhovni načelnik kao pretsjednik grada Berlina ima osim toga još i ovu nadležnost:

1) vrši nadzor nad višim školama,

2) odobrava zaključke crkvenih poreza sviju crkvenih općina,

3) odlučuje o žalbama protiv odluka u pitanju javne opskrbe,

4) vrši pravo nadzora nad zadužbinama,

5) odlučuje o prigovorima u postupku radi promjene građevinskih pravaca,

6) nadležan je izdavati odluke za druge dijelove zemlje za koje je prije izdavao pretsjednik vlade po pruskom zakonu protiv nagrđivanja mjesta i sela.

Odluka pretsjednika grada u slučaju toč. 5 je izvršna. (§ 17 i 18 Z. o. U. i 32 i 37 O. P.)

b) Gradsko vijeće

Moramo istaknuti, da prema ovom Zakonu i Pravilniku, a i po naravi same stvari, nemaju viječnici onaj položaj i djelokrug, štono ga imaju u zemljama potpune samouprave ,već oni ovđe služe vrhovnom načelniku (načelniku) u neku ruku kao savjetodavno tijelo, pa bismo ih zato mogli bolje nazvati pomoćnim organima grada (općine) odnosno zapravo pomoćnim organima vrhovnog načelnika (načelnika) u čijim je rukama koncentrirana sva upravna vlast državnog i samoupravnog djelokruga.

Da je ova tvrdnja ispravna izlazi iz teksta samoga Pravilnika, koji određuje dužnost grad. viječnika na slijedeći način:

»Vijećnici imaju zadaću osigurati trajan osjećaj za upravu općine u svim slojevima građanstva.

Oni imaju vrhovnog načelnika (načelnika) pod vlastitom odgovornošću savjetovati i njegovim mjerama ili odlukama pribaviti u pučanstvu razumijevanje.

U svojem djelokrugu imaju čuvati i unapređivati isključivo samo opće dobro.«

Vrhovni načelnik (načelnik) ima se o važnom predmetu općine posavjetovati sa vijećnicima pa im on mora dati priliku da se očituju (äussern) kod ovih predmeta:

1) mijenjanja općinskih granica,

2) podjeljivanja i oduzimanja počasnog građanskog prava i počasnih naslova,

3) oduzimanja građanskog prava,

4) izdanja, izmjene i ukidanje kakove naredbe ili pravilnika,

5) ustanovljenja dažbina i tarifa,

6) preuzimanja novih zadaća i poslova, za koje nema neke zakonske obveze ,a naročito prije osnivanja i proširenja javnih uređaja ustanova i gospodarskih poduzeća kao i kod učestvovanja grada na takovim preduzećima,

7) promjena pravnog oblika vlastite ustanove ili poduzeća, na kojim grad odlučno učestvuje t. j. ima odlučnu riječ,

8) raspolaganja o imovini grada, naročito kod sticanja, prodavanja i opterećenja nekretnina, kod davanja i uzimanja zajma, u koliko se ne radi po njihovoj prirodi o poslovima redovne uprave, koji se stalno vraćaju,

9) pretvaranje posredne općinske imovine u slobodnu gradsku imovinu,

10) odricanja na prava općine i sklapanja nagodbi u koliko se ne radi o poslovima redovne uprave koji su novčano od neznatnog značenja,

11) uzimanje zajmova, preuzimanje jamstva i obveza iz ugovora o jamstvu i davanju drugih sigurnosti,

12) izdataka preko i van budžeta kao što i kod naredbi kojom mogu nastati za općinu obveze za koju nema nikakovog sredstva u budžetu, u koliko su neznatne,

13) vođenja parnica od većeg značenja.

Ako se pak koji predmet ne može odložiti nego mora odmah donesti odluku, tada može vrhovni načelnik (načelnik) sam izdati potrebite odredbe ili ima gradskim vijećnicima prigodom slijedećeg vijećanja priopćiti način rješenja. (Vidi naš § 98 Z. G. O.)

Kako vidimo to su u bitnosti isti predmeti kao što ih imaju Statuti grada Beča odnosno to su predmeti samoupravnog djelokruga uopće, no

kako je gradsko vijeće samo neki savjetodavni organ to se o predmetima uopće ne glasuje, pa dakako da položaj grad. vijećnika, a niti samouprava općina ne dolazi do svog pravog i punog izražaja. (§ 38 i 55 o. P.)

PRIVRENO DJELOVANJE OPĆINE.

Općina može privredno poduzeće osnovati ili ih bitno proširiti u ova tri slučaja:

1) ako je osnivanje poduzeća opravdano radi javnih svrha i potreba,

2) ako poduzeće po svojoj vrsti i opsegu stoji u primjerenom odnošaju sa sposobnošću predvidivom potrebom općine t. j. ako po svojoj vrsti i opsegu ne prelazi ekonomsku snagu općine (vidi § 125 Z. G. O.),

3) ako se svrha ne može bolje i gospodarstvenije izvršiti putem koga drugoga.

Ne smatraju se poduzećima:

1) poduzeća, koje je općina dužna na osnovu zakona osnovati,

2) ustanove naukovne, odgojne, obrazovne, za tjelesni odgoj, njegu bolesnika te zdravstvene i socijalne ustanove.

Općine ne mogu osnivati banke.

U koliko općina želi osnovati ili bitno proširiti jedno poduzeće, treba da to prijavi nadzornoj vlasti i to najmanje 6 tjedana prije početka djelovanja.

Općina može sudjelovati ili biti dionikom kojeg drugog poduzeća, no to samo onda, ako predleže uslovi za osnivanje grad. poduzeća uopće i ako je jamstvo općine ograničeno na jedan izvjestan iznos.

U takovim poduzećima zastupa općinu načelnik, no on može kao svojeg zamjenika izaslati kojeg činovnika ili namještenika, ali je taj činovnik tada vezan na njegove upute.

Privredna poduzeća treba da odbacuju dobitak za potrebe općine.

Prihodi svakog poduzeća treba da pokrivaju najmanje sve rashode a ujedno da omogućuju razmjerne uštede.

K rashodima spadaju porezi, iznosi za kamate i otplata zajmova uzetih za svrhe poduzeća, običajno ukamaćenje sredstava, što ih je općina stavila na raspolaganje poduzeću kao i primjerene naknade za činidbe i dobave poduzeća i upravnih grana općine za to poduzeće.

Za svako poduzeće ima se postaviti savjetodavni odbor, a ako ima više poduzeća može biti za sva poduzeća isti odbor. Kao savjetnici mogu se postaviti samo takovi građani, koji su stručnjaci u privrednim pitanjima.

Kako dakle vidimo, ova se poduzeća upravljaju na posve različiti način nego što je to slučaj u Statutima grada Beča, i našeg Zakona o gradskim općinama, gđe poduzeća imaju svoj posebni organizacioni Statut

i gđe u upravama poduzeća sudjeluje gradsko vijeće, tako da ona dobivaju time karakter jednog polujavnog tijela.

Nije nam poznato, odnosno barem iz Pravilnika ne vidimo potanje, kako je sama uprava poduzeća organizirana, ali jedno stoji, da ta poduzeća imaju posve komercijalni i privatni karakter, i da se upravljaju po gospodarskim i trgovačkim načelima. (§ 67—75 o. P.)

FINANCIJE OPĆINE.

Računska godina općine pokriva se računskom godinom države. Za svaku računsku godinu ima općina izdati Pravilnik (to je naša Financijska uredba), kojim se utvrđuje:

1) proračun,

2) porezne stope za općinske poreze, koji se za svaku godinu nanovo određuju,

3) najviši iznos blagajničkih kredita,

4) ukupni iznos zajmova koji su određeni za pokriće izdataka vanrednog proračuna.

Pravilnik se mora sastaviti pravodobno tako, da se može raspraviti sa viječnicima i najmanje jedan mjesec dana prije početka računske godine predložiti nadzornoj vlasti.

Pravilnik treba odobrenje nadzorne vlasti samo za ova tri slučaja:

1) za visinu poreznih stopa prema postojećim propisima,

2) za najviši iznos blagajničkih kredita i

3) za iznos zajma u vanrednom proračunu.

To su u glavnom odredbe o proračunu, pa ne bismo imali naročito što isticati, osim što je već poznato o naknadnim kreditima, trošenju dok nema proračuna i t. d., pa su ove odredbe posve identične i sa našim propisima, a i propisima Statuta grada Beča i Graza.

O primicima i izdacima računske godine ima načelnik (vrhovni načelnik) predložiti gradskom vijeću zaključne račune i to u prvom tromjesečju nove računske godine.

Grad koji za sebe čini okrug mora imati kontrolni ured, pa je vrhovni načelnik dužan da dade na ispitanje sve račune prije nego ih iznese pred gradsko vijeće. Svaki je pak gradski viječnik ovlašten da prije zaključka vijećanja dade svoje pismeno očitovanje. Na njegov zahtjev dotičnog viječnika ima se zaključak vijećanja odgoditi na jedan tjedan, da on može dati svoje pismeno očitovanje.

Kontrolni ured podređen je neposredno vrhovnom načelniku ili jednom pomoćniku, koga on odredi.

Upravu kontrolnog ureda može vrhovni načelnik jednom činovniku dati i oduzeti samo odobrenjem nadzorne vlasti.

Vrhovni načelnik može kontrolnom uredu osim toga povjeriti i druge zadatke i to naročito ove:

1) stalan nadzor blagajna općine i njenih poduzeća,

2) stalan pregled gospodarenja privrednih poduzeća, pregled djelovanja gradske općine kao poslovnog druga ili akcionara u poduzeću, koji je samostalno pravno lice te pregled knjiga i poslovanja, koje je općina ili pridržala kod ortaštva, davanja zajma ili inače,

3) ispitivanje ustupa (cesija),

4) ispitivanje uprave u pogledu njezine svrsishodnosti i ekonomičnosti (§ 82—102 o. P.).

NADZOR DRŽAVNE UPRAVE — PRAVNA SREDSTVA

Nadzornu vlast nad gradom Berlinom vrši Ministar Unutrašnjih Poslova, koji ima djelokrug ili zadaću vrhovnog pretsjednika grada.

Za druge gradove i općine je on vrhovna nadzorna vlast.

Glede vršenja prava nadzora, odredbe propisa važećeg za njemačke općine i za grad Berlin gotovo su identične sa svim odredbama koje smo već dosad spomenuli prigodom iznašanja Statuta grada Beča i Graza, a identične su i sa našim Z. G. O. odnosno identične su uopće sa pojmom koji izvire iz samouprave i odnosa državne vlasti spram samouprave, ali ipak ima nekih osobitosti, koje ćemo ukratko spomenuti:

1) Općina može prodati imovinske predmete koje u dogledno vrijeme ne treba.

2) Općina treba odobrenje nadzorne vlasti:

a) ako otuđuje imovinske predmete besplatno,

b) ako predaje ili zamjenjuje nekretnine ili njima ravna prava.

3) Ako općina hoće da proda ili bitno promijeni predmete i stvari, koje imaju osobitu znanstvenu, povjesnu i umjetničku vrijednost, naročito arhive i njihove dijelove.

Gradovi koji su za sebe okružja ne trebaju za prodaju ili zamjenu nekretnina ili njima ravnih prava nikakovog odobrenja u koliko nekretnine ili njima ravna prava nisu namijenjena poduzećima koja služe za opskrbu pučanstva elektricitetom, plinom ili vodom.

Premda nije potrebno odobrenje, ima se ipak odluka o prodaji ili zamjeni nekretnina ili prava prije prijaviti nadzornoj vlasti.

Međutim niti prijave ne treba, ako po dosadašnjim propisima nije bilo potrebno odobrenje.

Ministar Unutrašnjih Poslova može naredbom pravne poslove pod 2) osloboditi od odobrenja, ako se po njihovoj prirodi redovito vraćaju ili ako ne prekoračuju određenu granicu vrijednosti.

Bez obzira na visinu vrijednosti ne treba zaključak o prodaji ili zamjeni nekretnina nikakovo odobrenje, ako se radi o određivanju cestovnih i građevnih pravaca, nadalje o gradnji, uzdržavanju i popravljanju puteva, cesta i trgova, tračnica, vodotoka, regulaciji rijeka i potoka, te o unapređenju gradnje stanova, snabdijevanju ovih stanova potrebnim zemljištem za vrt kao i o opskrbi plinom, vodom, elektrikom i kanalizacijom, a bez obzira na svrhu prodaje ili zamjene nekretnina, ne treba odobrenja onda, kada vrijednost nekretnine i to u gradovima koji su za sebe okruzi sa više od 100.000 stanovnika, ne prekoračuju 50.000 maraka.

Nije pak oslobođen zaključak od odobrenja, ako se radi o nekretnini većoj od 5.000 kvadratnih metara i to u općinama sa preko 100.000 stanovnika.

Dakako da ne bi trebalo isticati, da je potrebno odobrenje nadzorne vlasti i kod svakog zaduženja općine odnosno grada.

U pogledu pravnih lijekova spomenuti nam je ukratko, da se u pravilu žalbe protiv odluka Gradskog načelnika podnašaju nadzornoj vlasti. Kod grada Berlina učinjen je izuzetak na taj način, što Ministar Unutrašnjih Poslova može naredbom odrediti, da se žalbe za teritorij grada imaju smatrati prigovorima ,a te onda rješava Vrhovni načelnik. U tom slučaju je obvezan na upute nadzorne vlasti (§ 16 Z. O. U. i § 62, 76, 106—116 O. P.).

Tu je eto u glavnim crtama prikazana uprava grada Berlina i ostalih njemačkih gradova i općina, a u slijedećim člancima prikazat ćemo u kratko upravu i ostalih velikih evropskih gradova.

Prof. M. Urbani:

ZAGREBAČKO VINO

Prigodom proljetne vinske izložbe »Saveza hrv. vinogradara i voćara« u Zagrebačkom Zboru.

U zadnje vrijeme ima Zagreb gotovo svake godine izložbu plemenitih vina iz svih strana naše države. Nije ni čudo — Zagreb je centar jednog bogatog vinorodnog kraja; to je jedan od najprometnijih gradova u državi, u koji dolazi veliki broj stranaca. Kraj toga ogromnoga prometa nije ni čudo da se u Zagrebu popije godišnje oko sto hiljada hektolitara vina. (Prema statističkim podacima je u god. 1937. potrošeno 94.832 hl vina u bačvama, 235 hl finog i buteljnog vina, 89 hl pjenušca. Kraj toga još i oko 21 hiljada hl piva i mnogo drugog pića). Ta količina vina — ma da nam

se čini upravo ogromna — nije ni prevelika, ako ju prispodobimo s potroškom pića u drugim zemljama. (Na pr. po čitavoj Francuskoj troši se toliko vina da na svakog stanovnika dolazi godišnje oko 140 litara. U Zagrebu ne dolazi na svakog stanovnika — po gornjim podacima — niti 50 litara vina godišnje).

O kvaliteti vina — koje se troši u Zagrebu — izjavili su se nedavno naši službeni stručnjaci veoma nepovoljno. Neki pače tvrde da se u našem gradu može unovčiti svako vino, dakle i ono najgorje kvalitete. To bi bila slaba svjedodžba za naše konzumente. Konzumenti tvrde, da se u Zagrebu doista pije loše vino, ali su tome krivi samo točioci pića, jer ne znaju nabavljati dobra i plemenita vina. Gradski točioci (gostioničari) se pak tuže na vinske trgovce, koji nabavljaju samo jeftina — dakle slaba — vina. Trgovci se dalje izgovaraju na producente vina — vinogradare — koji ne znadu spremati dobro vino itd. Svi pak su složni u tome da konzumenti uopće ne traže dobro, zrelo, staro i plemenito vino, niti ga hoće prema tome platiti.

Nema sumnje da je na svakome nešta krivnje.

Ukus konzumenata treba svakako popraviti, dakle naučiti građane što se ima tražiti od vina u jednom tako vinorodnom kraju.

U gradovima je glavni konzumenat radnik i onaj građanin s periferije. Mnogi od ovih ne pita kod vina ni za provenijensu, ni za starost ili godište — a ne zna mnogo ni o harmoniji vinskih sastojina. Glavno je kod pića opojnost — dakle alkohol! To je bez sumnje zlo, nekulturno i nedostojno naprednog građanina. Prema svemu tome nabavljaju naši točioci vina samo prema procentu alkohola — drugo ih niti ne zanima kod nabave. Nije onda čudo da se nađe kod točioca gdjekoje »ludo« vino, koji petist ili koji »direktor«. — Kako je podrumarstvo naših ljudi primitivno, to ima po našim točionama dosta bolesnih i pokvarenih vina.

Vrlo je zanimivo pitanje odkuda prima Zagreb vino koje se u njem popije? Mi koji poznamo zagrebačku okolicu — koji znamo za vinorodne brežuljke — ispod Medvednice i Plješivice — držali bi da je Zagreb pun tih »domaćih« vina. Nešto lakog konzumnoga vina dolazi u grad iz Sveto-Ivan Zelinskog i Plješivičkog vinogorja. Naše Zagorje ne daje stalan tip vina, jer ima svaki brežuljak drugačije »gorice«; svaka klijet ima drugačije vino. Najbliža okolica Zagreba nema vina posebnoga karaktera. Mi doduše znamo za odlično vino iz Prekrižja, Okrugljaka, Sv. Duha, Vrhovca i Bukovca — ali svako od ovih vina je drugačije — druge vrsti i drugih odlika. Zagrebački vinogradi trebali bi dati jedan stalni tip »domaćega« vina, koji bi morao biti poznat svakom prijatelju naših vinorodnih brežuljaka. Vinogradi zagrebačkih brežuljaka jesu doduše zasađeni najplemenitijom lozom; oni su pače uzorno obrađeni — ali su prepuni najrazličitijih sorata loze. Da bi se postigao jedan stalan tip vina morali bi naši vino-

gradi imati po mogućnosti jednolične vrsti loze, koje bi trebali svi jednako obrađivati, istovremeno brati i jednako preraditi grožđje u vino. Da su bili naši vinogradari kod obnavljanja vinograda složni, mi bi već danas imali stalni tip »zagrebačkoga« vina.

Svaki stranac — koji je putovao prema našem gradu — morao se je diviti našim lozom obraštenim kršima i zelenim zagorskim »goricama«. Gotovo svaki zaželio je kušati plodove i produkte ove lijepe zemlje. Tako je imao — gotovo svaki — prilike u Sušaku kušati pjenušavu »vodicu«, u Šibeniku mirisnu »maraštinu«, u Splitu sladki »prošek«, po otocima vatrene »opole«, u Dubrovniku gosparsku »malvaziju«, a u Mostaru plemenitu »žilavku«. A šta su prijatelji dobre kapljice našli u Zagrebu? Ništa nova — već opet: crvenog dalmatinca, poznatog »ljutomerca« — pa onda fruškogorca, banatskoga »rizlinga« — i ako baš hoćete smederevca i drugih vina iz najudaljenijih krajeva čitave države.

U prvorazrednim restoranima i elitnim hotelima pružaju se strancima »čuvena« vina u buteljama, koje su etiketirane i adjustirane baš kao i one u Beču i Grazu. Nema tu ništa što bi odgovaralo našoj vinorodnoj zemlji i našim »goricama«. Kod svega toga nema ništa originalnoga ili specifično zagrebačkoga. U tako starom vinarskom gradu — kakov je Zagreb — morao bi se svaki gost upoznati »zagrebačkom« kapljicom. U okolici Zagreba mogli bi sa malo truda ustaliti jedan tip odličnoga vina.

Svrha je vinskih priredaba (sajmovi i izložbe vina) i sastanaka naših vinogradara, da ustanove neke stalne tipove vina u ovim krajevima. Trebalo bi dakle početi sa samim Zagrebom. Naš grad bi trebao imati stalnu kušaonu domaćih vina.

Jedan takov vinarski centar — kao što je Zagreb — trebao bi prednjačiti svim našim vinorodnim krajevima. Po brežuljcima nad Zagrebom goji se loza gotovo već dvije hiljade godina. U takovim krajevima postoje u naprednim zemljama — ne samo stalne vinske izložbe — već i poznati vinarski muzeji. Tko je tek jednom posjetio vinograde na Rajni ili Moseli — ili one u Burgundiji pak u Šampanji — taj je sigurno posjetio i bogate zbirke, pune starih predmeta, koji se tiču loze ili vina. (Čuveni su vinarski muzeji u Speyeru, Colmaru, Würtzburgu i Mainzu). U našim krajevima goji se loza od Probovih vremena — dakle preko hiljadu i 600 godina — dakle nema sumnje da bi se i kod nas našlo dosta materijala za vinarski muzej. (Ovdje spominjem tek nuzgredno staro vinsko suđe, podrumarski alat, a da ni ne taknem u lijepe uspomene na negdašnji veseli društveni život u našim »goricama«, koje se čuvaju u mnogoj našoj purgarskoj obitelji).*)

*) O osnivanju vinarskog muzeja napisan je poseban članak u »Gospodarskom Listu« od 1. I. 1938.

Za sve ovo još nije kasno!

Naš Zagreb leži usred najljepših vinograda; k njemu gravitiraju naši najvinorodniji krajevi, on mora dakle da postane centar ove važne grane poljoprivrede. Sa malo rada i volje možemo doći do odličnog tipa »zagrebačkoga« vina i do vinarskoga muzeja i drugih uredaba kakve ima svaki centar vinogradarstva neke zemlje.

Spectator : (Nastavak)

Šetnje gradom dokonog purgera

273. Bude li otstranjivanje onih kućeraka u vidu otoka između Kukuljevićeve ulice i Radničkog Dola (koji se imade dokinuti) nastavljeno dosadanjim tempom, onda ćemo otvorenje tog bulvara dočekati za 75 ili ćak 100 godina. To treba sistematski uzeti u ruke i energično provesti. U Americi se take stvari riješavaju eksplozivom ili vatrom, pa se ljudima dade procjenbena otšteta bilo sad u novcu, ili u naravi, u obliku nekretnina na drugom mjestu, pa gotova maša. Mičimo se malko. Jer one kućice same od sebe dotrajati i pasti neće, to tim manje, što se u posljednje vrijeme opaža da ih pače popravljaju, što bi trebalo svakako sprijećavati, jer su proglašene za ruševne.

274. Kulturna naša mladež, bez nadzora, bez vodstva, opet je dokazala svoj mentalitet iščrčkaranjem (pa kakvim još!) mjedenih dveri t. zv. krstionice na žup. crkvi Sv. Blaža. Ono treba prije svega oprati, i event. prema potrebi preličiti, a zatim...

275. U Vončininoj ulici manjkaju mnoga od onih lijepih t. zv. Manzanillo-stabala zasađenih god. 1910 na istočnoj joj strani. Kod njekih samo još pojedina osamljena stabla strše, sve uokolo prazno.

276. Gajdekova se ulica ne produžuje, košto je to prirodno, u Vramčevu, već čini jedan nevjerovatni protu-okuk (Kontrabogen kako naši kažu) tako da je vožnja za šofera koji ne pozna teren jedna stalna opasnost, to tim više, što se tamo nalazi strmina i uvala prema Vinkovićevoj, gdje imaju navodno da se urede jedne i te kako potrebne stube umjesto sadanjeg daščanog provizorija. Ne bi li se tom zgodom moglo onaj neprirodni protu-okuk ispraviti?

277. Uvaženi su naši stručnjaci dokazali nepobitnim načinom, da sve naše javne zgrade kod kojih je upotrijebljen kamen na pročelju, u prvom redu dakako katedrala, uslijed sumporne kiseline koja se stvara djelovanjem kiše i uopće atmosferske vlage na sumporov dioksid, nastajući kod izgaranja uglja koji sadržaje pirita (Željezo-sulfida), tako jako stradaju, da se isprva sporo, a kasnije sve to jače tvori iz Vapnenca-kamena (Kalcijeva karbonata) ništa drugo no li s a d r a ili gips (kalcijev Sulfat) koji se na zraku naprosto raspada. Uz ovo kemijsko razaranje, u prvom redu naše stolne crkve, dolazi

još i flora (lišajevi i alge, te razni gljivični miceliji) koja započeto djelo razaranja, dekomponiranja kamena nastavlja i dovršava. U pojedinim dijelovima na južnoj drugoj galeriji tornja našlo se preko 25% Ca SO_4 te se kamen samojoš prividno drži nekom vanjskom koricom dok je iznutra sav truo.

278. Na velikom dijelu t. zv. ekstravilana (dio izvan središta grada), neki su tipovi, čini se sustavno, pokrali i poskidali sa stupova ulične oznake t. j. one velike na početku samih ulica, trgova itd. To ne može da bude drugo nego da su našli kupca za taj tutijin, odnosno olovnati materijal. Budući da su te table dosta skupe, a moraju se svakako nadomjestiti, jer ovako prazne daske poput galgi ne mogu ostati, to bismo predložili, da ih grad. građ. otsjek dade nadomjestiti jednostavnim limenim ili drvenim, bijelo oličenim, preko kojeg bi crnim pismenima bila ulična oznaka napisana. Ovakove su nemile pojave za naš moral, građansku svijest i osjećaj pripadnosti zajednici, tako porazne, da ih daljoj kritici ovdje podvrgavati ne marimo. Naravski: kod svake ulične table danju i noćju postaviti stražara, ne može se. Za to treba da su table od tako jeftinog gradiva, da ih nitko kupiti ne bi mogao niti htio.

279. Sličan je slučaj sa krađom telefonskih imenika iz javnih govornica-ćelija. Rezultat jest, da se nijedan stranac telefonom poslužiti ne može, a od domaćih također samo iznimno onaj, koji baš nekome poznatome, čiji broj znade napamet, telefonira. Mislimo da bi državni erar neprestanom obnovom odn. saturiranjem tih knjižica ipak bolji posao napravio nego ovako kad se ćelije ne upotrebljuju.

Opet jedan napadan slučaj uskogrudnosti kod nas: Kad su izdani pred kratko vrijeme novi imenici, načinjena je naklada tako nerazložno mala i tako reći o g r a n i č e n a s a m o n a n a j n u ž n i j e, da ih u tili čas, pošto se je nesavjesna spekulacija bacila na njih, zarađujući do 700% (kupovali po 14, a prodavali zbog nestašice po 100!) jednostavno nestalo sa lica zemaljskoga. Špekulacija je, izgleda, dobro kalkulirala. Tome je valjalo predusresti, time da je odmah izdan obilan broj, svakako dostatan broj primjeraka, tako da bi se svaki pokušaj spekulacije u klici bio suzbio, jer niko ne bi kupovao imenika po 80 ili 100 Din kad znade da ga može dobiti u kojem god broju kod same Direkcije uz fiskalnu cijenu. Bezuslovno druga naklada zbog gornjih fatalnih prilika, bila je osim toga i znatno skuplja za erar, nego li da se je naklada u prvi mah samo povećala.

280. Na gornjem Prekrižju uz onaj vodovodni bunar nalazi se posjed nadarbine župe Sv. Marka, t. j. šuma. Bolje rekuć nekoć je to b i l a šuma, koju je ali vlasnik dao na

brzu ruku iskrčiti, ostavivši većinu panjeva, a osim toga taj je kompleks sada tako gusto zarastao šikarom, poglavito od akacije, da se nitko ni provući nemože. Tamo se legu kojekakvi gmazovi i ini gad, te je nedjeljna šetnja uz onu guštaru i opasna.

281. Starije naše sugrađane ne trebam da sjećam gdje je to, jer su nekoć s ulične strane bili veliki rasvjetljeni brojevi, nu svejedno, radi se sad o stražnjem dijelu, nekoć hermetički tajanstveno ograđenom dvostrukim redom gustih dasaka, a sada uz one Kožarske stube, posve otvorenom. Nelijep je pogled u one zabarikadirane i rešetkama providene dvorišne prozore, a buduć da je sad ona lijepa šumica iskrčena, (ostavljajuć dabome i opet panjeve, što će strašno izgledati kad potjera iz korjena) čitavi je brijeg jedna žalosna, jedna očajna slika. Tu bi najbolje pomoglo da to gradska općina preuzme, prekupi ili kako god, pa da se tamo sa dva-tri puteljka osnuje jedan mali perivoj, takorekuć u nastavku na perivoj srpanjskih žrtava. I onaj gornji trokut uz Mlinarsku cestu trebalo bi isto pripojiti, jer je onaj današnji silaz sam za se, ostavljajuć gornji trokut uz cestu privatniku, od čeg nikakve koristi nema, — jedna apsurdna stvar.

282. Šteta je, po mome mišljenju, što je sa negdašnjeg Jurjevskog groblja sve ekshumirano, nadgrobni spomenici kojekud porazbacani, a većinom ugrađeni u onaj potporni zid odnosno nužnik ispod Vrazovog šetališa. Držim da bi bolje odgovaralo, da je, u najmanju ruku barem sam spomenik (ako već ne kosti) srpanjskih žrtava 1845, ostao na svom mjestu. Na golemom Mirogoju to se u onom moru kamenja i grobova gubi. Ljepšim smatram, kad bi i gornji grad imao neku atrakciju, tako na primjer da u tako zgodno imenovanom perivoju Srpanjskih Žrtava stoji spomenik spavajućeg lava.

283. Približava se 100-godišnjica Maksimirskog perivoja, pa je hvale vrijedno, što se naše agilno D. Z. pobrinulo da se taj mali jubilej nekako dolično komemorira. Predložio bih da se tom zgodom mjedeni kip Sv. Jurja, koji nakon eto tolikih »puteševstvija« sada stoji od sviju dosadanjih mjesta taman na najgorem, — premjesti opet u blizinu glavnog ulaza u Park. Stari je Haulik sasma finim ukusom izabrao mjesto, jedino bih bio mišljenja, da se ga postavi ne u glavnu aleju, jer ta mora da je slobodna, već na jednu od strana, nu tako da imade kao pozadinu jednu makar od golemog gustog šimširovog grmlja sastojeću nišu, jer je djelo po vajaru komponovano za nišu, pa i original u bečkoj palači Montenuovo stoji također u niši, a ne slobodan.

284. Nigdje nema toliko i tako nasrtljivo bezobraznih pasa košto na našoj t. zv. periferiji. Prema pasjem pravilniku plaća se u centru za psa po 300 Din a na periferiji 10 (deset) Din, — u stvari ali ponajvećma uopće ništa, jer ih vlasnici naprosto nedaju registrirati. Vidjeo sam često jadne, iz kojekakvih starih kusatih kištra i limom od benzinskih kanti zbite pajte: ničesa nemaju, ali golem pas mora dabome biti, a gdjekad i po dva. Pa nanese li vas dužnost ili ini posao u takove afrikanske četvrti, iznebuha vam

tik uha zareži i zatuli takova zloćudna psina, velika ko tele, javi se drugi, pa treći, deseti i eto ti zaglušne galame i jedan nesnosan je to običaj. Desi li se, košto je to češće, vani gdjegod slučaj bjesnoće, stradaju psi iz centra budući osuđeni na mjesecima trajući kontumacijski zatvor. Mišljenja sam, da kad bi se psetarina za t. zv. »pse od raskoši« snizila od 300 recimo na 200 a ona od 10 povisila na 50 ili 60, ukupni bi prihod odatle za općinu bio veći unatoč toga što bi broj »legalnih« pasa na periferiji odmah spao na snošljiviji nivo, možda na ½, dok bi »divlje« trebalo nemilice tamaniti! Imamo divljih cesta, parcelacija, gradnja, radioslušača, pa zašto ne i posjednika pasa? Propisi su tu i sankcije se primjenjuju u glavnom ipak samo prama urednim, ispravnim i lojalnim građanima, koji se katkad u čudu pitaju, kamo li ode ona ustavom zagarantovana jednakost pred zakonom?

285. Beograd nas je pretekao u akciji koja se eto sad smišljeno i planski počela da tamo provađa: likvidiranje i raseljavanje divljih predjela n. pr. Jatagan-mala. Te će se kućice srušiti a stanovništvo raseliti u zgodnije, po osnovi ma i privremeno uređene četvrti, dok će se na dobivenom zemljištu podizati javne građevine i bulvari. Ugledajmo se i mi u to.

286. U obližnjim Remetama spuzala se prilikom posljednjih kiša u dijelu između zgrade općine i znamenite zavjetne vrkve, a uprav ispod stare škole na duljinu od 30 m a na čitavoj širini cesta za barem 2 do 3 m u dubljinu te sa sobom povukla dijelove šumice, voćnjaka itd. i nekoliko lijepih starih orahovih stabala. Sve to s razloga što je šuma neoprezno počela da se krči. Bilo bi dobro, — i ako Remete baš ne spadaju pod teritorijalnu nadležnost grada, da se poradi u smislu kako bi se važna ova saobraćajna pruga uspostavila, dotično preložila, jer ovako to ostati ne smije, buduć je mjesto poznato izletište, a Uskrs je pred vratima. Možda da se Grad. turistički otsjek zauzme kod banovine za to.

287. Skakanje i onečišćivanje klupa posvuda je kod nas preotelo maha. Tako kod Sv. Ksavera na krajnjoj stanici tramvaja gdje bi čovjek htio da se odmori čekajući na kola, na Štrosmajerovom šetalištu gdje djeca onu veliku elipsu određenu za sjedenje stalno rabe kao trkalište, a navlastito je to surovo kod onih klupa postavljenih okolo onog bunara iznad gr. vodospreme na Prekrižju kod Švrljuge. Tamo su mosnice pokidane, odnesene, betonski stupci silom razlupani, armirano gvožđe strši, tako da se sjesti uopće neda, jer na jednoj se uzanoj daski sjedit nemože, pa bi bilo ponajbolje, ne kani li se to napokon popraviti, da se otstrane.

† *Viktor Rudolf*

Krajem veljače preminuo je poznati omladinski pisac Viktor Rudolf, čovjek čelična karaktera, blage duše i nadasve poštenjačina. Neumorni radnik na prosvjetnom polju hrv. naroda svu je vedrinu svoje duše poklanjao našim najmlađima, djeci našoj — uzdanici našoj. »Striček Viktor« poznavao je svijet mališana i on im je bio doista dragi striček, koji je svojim nježnim i plemenitim napisima vanredno djelovao na čistoću i plemenitost dječje duše.

Nu pokojni direktor Viktor Rudolf djelovao je i na ostalom kulturnom polju. Bio je i agilnim suradnikom i savjetnikom Matice hrvat. kazališnih dobrovoljaca.

A kako je ljubio naš bijeli hrvatski Zagreb najbolje je dokazao time, da ga je njegovo plemenito srce vuklo u naše kolo te je bio dragim saradnikom naše revije Zagreb. Mi ćemo mu zadržati trajnu uspomenu, a njegovo tijelo neka blago počiva u sjenama Mirogojskog gaja.

Ver.

PROSLAVA STOGODIŠNJICE ROĐENJA AUGUSTA ŠENOE.

Ove godine slavimo 100-godišnjicu rođenja Augusta Šenoe, hrvatskog romanopisca, gradskog senatora i jednog od najvećih sinova grada Zagreba. Kako je naša dužnost, da se to što dostojnije proslavi, to je naše društvo već pripremalo predradnje, pak se tim povodom obratilo prošle godine i na Gradsko vijeće s zamolbom, da bi ono Društvu Zagrebčana odobrilo jednu subvenciju za izdanje svečanog spomen broja revije »ZAGREB«. Gradsko vijeće radi pomanjkanja kredita nije molbu uvažilo, o čemu nam je izdano rješenje Gradskog Poglavarstva od 7 VI 1937 broj 89.571-IIa-1837.

Pod tim dojmom ušao je u tajnički izvještaj za glavnu godišnju skupštinu od 5 VII 1937 pogrešno jedan pasus, koji bi se mogao tumačiti kao da Gradsko vijeće nema shvatanja za ovu kulturnu potrebu grada Zagreba što društveni tajnik žali. Danas možemo s radošću konstatovati, da tome nije tako, i da je samo pomanjkanje dotacije u budžetu bilo razlogom da je molba odbijena. Gradsko vijeće vodilo je računa — što mu honoriramo — o proslavi AUGUSTA ŠENOE, pak je u nedavnoj sjednici Grad. turističkog odbora zaključio, da se proslava 100 god. rođenja AUGUSTA ŠENOE obavi na najdostojniji način, tako te će čitav ovogodišnji kulturni tjedan proći u nizu ovih proslava, i tako biti posvećen uspomeni ovog velikog našeg sina. Dakako, da će i naše društvo biti pozvano na suradnju.

Podjedno možemo s veseljem saopćiti, da je Gradska općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba pristupila kao član utemeljitelj našem društvu.

Svim tim pokazali su nadležni faktori Gradske općine, da im leži na srcu grad Zagreb i njegov procvat u svakome pogledu, a harmoničan rad nadležnih faktora s našim društvom, jer je ono i osnovano s ciljem, da u svemu podupre rad Gradske općine, pripomoći će još i više jednom cilju, koji mi svi od srca želimo, a to jest: sve raditi na korist i procvat našeg lijepog, bijelog grada Zagreba, te jedine metropole čitavog hrvatskog naroda.

S. Stiegler.

LISTAK

Novo uvježbana repriza »Medvedgradske Kraljice« od Luje Šafraneka-Kavića. Nakon stanke od devet godina sredinom veljače izvedena je nanovo uvježbana i opremljena opera »Medvedgradska Kraljica« od Luje Šafraneka-Kavića, autora opere »Hasanaginica« i baleta »Figurine« i »Sanje« te raznih simfonijskih o drugih kompozicija. Veliki uspjeh koji je postigla opera »Medvedgradska Kraljica«, posvećena rodnom gradu kompozitora — Zagrebu i ujedno prva opera u kojoj je obrađen sadržaj iz zagrebačke povjesti, potvrđen je naknadno i najvećim umjetničkim priznanjem koje se kod nas može polučiti. Umjetnički razred Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu podijelio je g. 1931 autoru prigodom natječaja prvu nagradu uz obavezu da se kod izdanja djela ima istaknuti ova nagrada. Novu izvedbu opere je kao i kod premijere dirigirao g. Oskar Jozefović a režirao g. Tito Strozzi, dok je inscenaciju izradio g. Marijan Trepše. Od prije zadržali su svoje uloge gg. A. Griff (kanonik Torusti), Drago Hržić (Prodan) i gdja Lucija Ožegović (vračara Kata). Sve ostale uloge su u novoj podjeli. Naslovnu partiju koju je kod premijere kreirala gdja Marta Pospišil, preuzela je naša prvakinja gdja Ančica Mitrović, a glavnu tenorsku ulogu pjeva naš stalni gost g. Pavao Marijon-Vlahović. Kastelana Torusti-a, »Crnog Januša«, pjeva g. Marijan Rus, prosjaka Blaža g. Milan Šepec, djevicu Jelu gdja Gita Gjuranec, njezinu majku, mlinaricu Janu gdjica Anka Jelačić, fratra g. Vjekoslav Klasić. Kao prior Firmin stupa prvi puta na pozornicu g. Bernardić.

Kako bi se publika upoznala s intencijom autora umolili smo zato g. Luju Šafraneka-Kavića od kojega smo dobili slijedeće informacije:

»Namjera mi je bila da dadem za život sposobno scensko-muzičko djelo, koje će uz opće umjetničke kvalitete biti po sadržaju i glazbenoj karakteristici specifično naše narodno, tipično naročito za naš prigorsko-hrvatski ambijenat, a koje će u stilskom i tehničkom pogledu sjediniti sve dobre strane opere i muzičke drame. Da se približim ovome iz dubokog osvjedočenja zamišljenom idealu odabrao sam baladno-romantičku radnju iz kruga medvedgradskih drevnih legenda, kako one u raznim oblicima živu stoljećima u zagrebačkoj okolici. Jednako sam nastojao da muziku od prvoga do posljednjega takta stiliziram u duhu naše bogate pučke glazbe, a kod toga ne smetnem s uma ni zahtjev opere: širinu melodičkih pjevnih linija, ni zasadu »muzičke drame«: dramsku karakterizaciju u pjevačkim dionicama i u orkestru. Uloge podijelile su se u glavnom same od sebe. Nosilac »opernoga« je u prvom redu pjevač, a nosilac »muzičko-dramskoga« je pretežno orkestar, koji se redovno povlači, kad pjevač ima riječ, a koji, kad je sam, živi svojim samostalnim životom.

Ne nekim mjestima, naročito u pučkim scenama drugoga i trećega čina, poslužio sam se direktnim citatima starinskih narodnih napjeva, svjetovnih i crkvenih iz Prigorja, Zagorja i Međimurja, gdje su najčišće sačuvani; naročito poslužile su mi V. Žgančeve zbirke. Za zbor Božjaka u prvom činu bila mi je vodičem »Pavlinska pjesmarica« iz XVII. vijeka. Sav ostali, dakle pretežni dio muzike napisao sam slobodno, bez konkretnoga oslona, ali opet, kako već spomenuh, u duhu naše narodne muzike, potencirajući sa glazbenim sredstvima melodiju koja leži u samoj riječi i stihovima. Potonje, razumije se, u slobodnoj, nipošto ropskoj stilizaciji — pak — last not least — i sa onim

abnormalnostima u akcentu i deklamaciji, koje čini i puk sam kad pjeva. Zamašni, samostalni, pjevački i režijski nimalo laki zadatak povjerio sam pojačanim zborovima, koji su podijeljeni u dvije grupe, mješoviti zbor seljaka i muški zbor Božjaka. Pažnja posvećena instrumentaciji odgovara važnosti zadatka, koji sam dao orkestru.

Poticaj za sadržaj radnje našao sam u A. Šenoinoj povjesnici »Zmijska« ili »Kačja kraljica«, u kojoj je ovaj naš neumrli pjesnik po pričanju naših prigorskih seljaka opjevao legendu iz XIII. vijeka o okrutnoj gospodarici Medvedgrada, koja svoju suparnicu ubija pomoću zmije-otrovnice. Ova najstarija forma medvedgradske legende nema — kao ni sama opera — apsolutno ništa zajedničkoga sa kasnijom legendom iz XVI. stoljeća, koja je poznata a u formi pučkog igrokaza po J. Freudenreichu kao pučki igrokaz i dramatizirana pod imenom »Crna kraljica«, izuzev naravno sam legendarni tip demonske »Kraljice« kao takav. Legenda po Šenoinoj povjestici služila mi je kao jezgra, iz koje sam izgradio znatno proširenu radnju i sastavio detaljni scenarij. Naš književnik g. dr. Slavko Batušić, tajnik Hrvatskog narodnog kazališta, ispjevao je prama tome libretto. Kod izgradnje scenarija nastojao sam da uz živu zanimivu i lako shvatljivu dramsku scenu bude i što više prilike za muziku različitog karaktera, od patosa do dramatike, do lirike i humora, od dostojanstvene nabožnosti do veselja, rugalice i plesa.

Radnja se odigrava u Zagrebu i okolici u doba križarskih vojna. Historijska je činjenica, da su Božjaci, vitezovi Templarskog reda, imali svoj dom u Novoj vesi i da je u ono vrijeme bio kastelan (gospodar) Medvedgrada, sagrađenog tek kratko vrijeme prije toga, oko 1244.—1250., kraljev pouzdanik, Talijan Janko Torusti, zvan »Crni Januš«, nadalje da je njegov brat bio kanonik zagrebačkoga Kaptola. Kao A. Šenoa zadržao sam i ja za »Kraljicu« tradicijonalno ime Barbara, premda se ono odnosi na Barbaru Celjsku, »Crnu Kraljicu«, koja je tri stoljeća kasnije gospodarila Medvedgradom. Prama tome je ova radnja uzeta iz našeg naroda i njegove prošlosti, sačuvane u legendi, u kojoj sudjeluju jednako feudalci kao i seljački puk, kako i u ruskim, češkim i poljskim narodnim historijskim operama sudjeluju carevi, kraljevi, vojskovođe, boljari, šlahta, plemići, građani i seljaci.

Prvi čin, koji se ima smatrati predigrom, događa se u vrtu kanonikove kurije; u pozadini vidi se ona najstarija zagrebačka katedrala, koja je bila sagrađena u slogu najranije gotike, proizašle iz romanskoga stila i bila zaštićena primitivnim drvenim palisadama. Barbara ljubi mladog plemića Berivoja ali, žedna vlasti i lagodnog užitka, po nagovoru svog poočima kanonika daje ruku starcu Janku, Crnom Janušu. Dok je razočarani i očajni Berivoj ostao sam, vidi kako ispred katedrale četa Božjaka na pohodu u križarsku vojnu prima blagoslov uz svečanu zvonjavu i nabožni pijev. U zanosu on se priključuje križarima, da se u svetoj zemlji oslobodi svoje nesretne ljubavi.

Drugi čin, petnajst godina kasnije, odigrava se pred crkvicom i pavlinskim samostanom u remetskoj šumi kraj Zagreba. Božjaci su se vratili iz vojne i dolaze, praćeni procesijom seljaka, da se zahvale remetskoj Gospi. S njima vratio se i Berivoj, koji još

uvijek nije posve pregorio svoju ljubav prama Barbari. U ovom činu razvija se dramski zapletaj, koji proizlazi iz Barbarine žudnje da Berivoja opet privuče u svoje mreže, dok Berivoj nalazi svoje spasenje u novoj, čistoj ljubavi prama djevojci Jeli, koju Barbarin slugan, medvedgradski kapetan Prodan Turjanec salijeće svojim požudnim ponudama. Centralna scena ovoga čina je narodno prošćenjarsko veselje sa pjevanjem i plesom, koje predvode dva humoristička pučka tipa, prosjak-guslar Blaž i vračara Kata.

Treći čin dovodi nas do mlina Jeline majke Jane na putu prama Kraljičinom zdencu podno Medvedgrada, koji se vidi na vrhu šumovitog brda u pozadini. Radnja dolazi do svoje kulminacije, Barbara ubija svoju suparnicu Jelu, sada Berivojevu vjerenicu, zmijom-otrovnicom, koju joj je podmetnula u cvijeću, a Berivoj proklinje Barbaru, da joj neka do vijeka zmije izjedaju zvijersko srce. Uz lomnjavu strašne oluje proživljuje Barbara u mahnitanju svoje duše ovo prokletstvo i iščezava u vijekovima, u legendi.

Crni elemenat, Barbara, Januš, Prodan, suprotstavljen je bijelome, čistome, Berivoj, Jela. Crni elemenat svojom jačom voljom pobjeđuje, a osjećaj pravičnosti nalazi svoje zadovoljenje tek onkraj realnosti, u romantici vječnoga prokletstva. Barbara od samoga početka simbolički je praćena zmijama, njenim ljubimicama. Žrtva žive bijele golubice, koju Barbara baca zmijama za hranu, povezuje prvi prizor sa posljednjim.

Guslarenje narodnoga pjevača je jednako stilizirani glazbeni uvod u sva tri čina: to je legendarni okvir djela, kao da narodni pjevač pripovijeda drevnu legendu o ukletoj Medvedgradskoj gospodarici, priču koja na pozornici opet oživljuje.«

Opera je svojom izvrsnom izvedbom i opet potpuno uspjela, pak se mi naročito radujemo uspjehu našeg člana, koga je puno gledalište naročito srdačno pozdravilo kao i sve naše umjetnike, koji su svojom poznatom spremom doprinijeli velikom uspjehu našeg domaćeg sina.

Bilo bi od potrebe, da uprava Hrv. narodnog kazališta kod sastava repertoira za gostovanje naše opere u Milanskoj Scali uzme u obzir i reprezentaciju naše hrv. glazbene umjetnosti i da među inim prikaže i Šafranekovu »Hasanaginicu«, koje djelo bi jamačno pobudilo veliku pažnju i dopadnost. **Ver.**

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad senator, Solovljeva ul. 16. — Uredništvo i uprava Ilica 28/II. kat. Tel. 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47

Za oglasni dio odgovara Lukac Ivan, Padovčeva ul. 9.

Umoljavamo gg. članove

Društva Zagrebčana

da kod nabavke i kupnje razne robe

kupuju prvenstveno

samo kod

naših oglašivača

ODVJETNIČKI PEROVOĐA, Zagrepčanin, mlad i veoma agilan, sa jednogodišnjom sudskom i kraćom advokatskom praksom, traži u Zagrebu namještenje kod kojeg odvjetnika, ureda i slično. — Oni društveni članovi, koji bi takovoga trebali, ili bi mogli istom do namještenja pomoći, neka se izvole obratiti na društvenu upravu, tel. 24-383.

Upozorujemo gg. članove Društva Zagrebčana na gornji oglas »Hotela Esplanade« Crikvenica gdje uživaju stalan popust, kod našega člana g. Arh. Bauera.

UREDNIŠTVO OGLASNOG DIJELA

Kupujte kod naših oglašivača!

Članovi Društva Zagrebčana!
Naručujte i kupujte sve, samo kod naših oglašivača!